

Magisteravhandling

Skribent: Sara Haapalahti

Studienummer: 014604243

Handledare: Marjaana Seppänen

Statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet

Hur kan teater göras tillgängligt?

En etnografisk studie om ledarskapet i en ensemble med personer med funktionsvariationer under en föreställningsperiod år 2019–2020.

 HELSINGIN YLIOPISTO HELSINGFORS UNIVERSITET UNIVERSITY OF HELSINKI		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Statsvetenskapliga fakulteten		Laitos – Institution – Department
Tekijä – Författare – Author Sara Haapalahti		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Hur kan teater göras tillgängligt? En etnografisk studie om ledarskapet i en ensemble med personer med funktionsvariationer under en föreställningsperiod år 2019–2020.		
Oppiaine – Läroämne – Subject Socialt arbete och socialpolitik		
Työn laji – Arbetets art –Level Magisteravhandling	Aika – Datum – Month and year 2 - 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 49
Tiivistelmä – Referat – Abstract Min magisteravhandling är en studie om en teaterproduktion av DuvTeatern. Studien fokuserar på jubileumsföreställningen <i>I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika</i> , som haft sin urpremiär 26 oktober 2019 på Svenska Teatern. Syftet med den här studien är att beskriva hur man med hjälp av ledarskap kan tillgängliggöra teaterverksamhet för skådespelare med funktionsvariationer. Mina forskningsfrågor är: vilka faktorer är betydelsefulla för att främja tillgänglighet i en teaterproduktion? Hur syns strävan för tillgänglighet i DuvTeaterns arbetssätt under repetitioner och föreställningar? Hurdant ledarskap används i produktionen och vad innebär ledarskap i det här sammanhanget? För avhandlingen har jag använt etnografiska forskningsmetoder. Med hjälp av deltagande observationer, intervjuer och diskussioner med DuvTeaterns ledning har jag samlat in mitt material som jag sedan analyserat med hjälp av kvalitativ innehållsanalys. För analysen har jag specifikt letat efter olika arbetssätt som används av DuvTeatern för att göra teaterverksamhet tillgängligt. Jag har också lagt fokus på hur ledningen ser på sitt eget ledarskap och vilken betydelse ledarskapet har då det gäller tillgänglighet. Mina resultat har jag delat in i fem olika betydelsefulla arbetssätt. Jag har också samlat ihop ett sjätte kapitel om övriga arbetssätt. De här kategorierna är tid, grupparbete, samarbete, improvisation och kommunikation. De faktorer som gör ett teaterarbete tillgängligt i DuvTeatern, möjliggörs av ledarskapet i verksamheten. I DuvTeatern kan finns det olika typer av ledarskap. I min avhandling har jag valt att dela in ledarskapet i ledare i det konstnärliga arbetet och assistenter som leder det praktiska arbetet. Det krävs noggrann planering av både det praktiska och det konstnärliga arbetet för att göra teater tillgängligt. Min avhandling är en beskrivning om hur DuvTeatern arbetar för att göra teater tillgängligt. Det viktigaste med min forskning är bidraget till funktionshinderforskningen och en utökad kunskap om vad kan vara bra att tänka på då man leder en teatergrupp med funktionsvariationer.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords funktionsvariation, funktionshinder, teater, tillgänglighet, delaktighet, ledarskap		

Innehållsförteckning

1 Inledning	4
2 DuvTeatern	6
3 Bakgrund	8
3.1 Begrepp	8
3.1.1 Funktionsvariation	8
3.1.2 Delaktighet	10
3.1.3 Tillgänglighet	13
3.1.4 Ledarskap	14
3.2 Tidigare forskning	17
4 Forskningsfrågor	22
5 Forskningsdesign	23
5.1 Metod	23
5.2 Material	26
6 Etiska överväganden	29
7 Faktorer som har betydelse för tillgänglighet i teaterverksamhet	32
7.1 Tid	32
7.2 Grupparbete	35
7.3 Samarbete	36
7.4 Improvisation	37
7.5 Kommunikation	39
7.6 Övriga arbetssätt	40
8 Begreppsliga reflektioner kring teater, ledarskap och tillgänglighet	42
Källförteckning	46
Bilaga 1: Informationsbrev	50
Bilaga 2: Intervjufrågor	51
Bilaga 3: Lättläst version	52

1 Inledning

Min magisteravhandling är en studie om en teaterproduktion på min tidigare praktik- och arbetsplats DuvTeatern. DuvTeatern är en teatergrupp som grundades 1999 och är verksam i Helsingfors. I DuvTeaterns produktioner möts scenkonstnärer med olika funktionsvariationer. Det centrala med DuvTeaterns produktioner är att de bygger på konstnärernas egna idéer och erfarenheter. Teatern samarbetar också i varje produktion med utomstående teatrar och konstnärer. Delaktighet och tillgänglighet är starka grundpelare i DuvTeaterns verksamhet. (DuvTeatern, 2019).

Delaktighet är en relevant och aktuell fråga i dagens samhälle. Det sker sakta men säkert förändringar och precision i konventioner och lagar för att forma samhället, så att det blir mer tillgängligt för alla. Ett exempel på det här är de lagförändringar som gjordes år 2016 i den finska handikapplagen gällande begränsningsåtgärder inom handikappservicen. Ändringarna gjordes för att ratificera FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. (Lag angående specialomsorger om utvecklingsstörda 519/1977, kap 3a.). Grunden till förändringarna var att öka självbestämmanderätten och för att se till att alla människor med eller utan funktionsnedsättningar ska ha samma rättigheter (Finlands FN-förbund, 2016).

Rätten till delaktighet gäller på alla områden, även i konst och arbete, vilket DuvTeatern också har framfört som ett budskap i performanceföreställningen *Drömmar och arbete* från 2017. Konst och funktionsvariationer intresserar mig eftersom jag tycker att alla, oberoende funktionsvariation, ska ha rätt att ta del av konst (och arbete) av alla de slag. DuvTeatern firade sitt 20 årsjubileum under året 2019 och jag tog tillfället i akt att skriva min magisteravhandling då det fanns möjlighet att följa med hur en föreställning formas.

För att alla ska kunna vara delaktiga i det samhälle vi lever i, krävs det att samhällets service och möjligheter är tillgängliga för så många som möjligt. Begreppen tillgänglighet och delaktighet är därför starkt kopplade till varandra - utan tillgängliga möjligheter är det svårt att vara delaktig och vice versa. De här är två centrala begrepp som jag använder genom min avhandling.

För att göra en verksamhet tillgängligt, behövs ett gott ledarskap. I min avhandling använder jag ett ledarskapsperspektiv för att beskriva sätten att arbeta med en ensemble där skådespelarna har intellektuella funktionsvariationer. Definitionen av skådespelarna som personer med ”intellektuell funktionsvariation” är i det här fallet min egen, jag har inte diskuterat vare sig diagnos eller definition med skådespelarna själva. Jag har haft ledarskap som en större studiehelhet i min examen och jag har valt ett ledarskapsperspektiv för att avgränsa mina forskningsfrågor till något som jag är speciellt intresserad av. Ledarskapet är en betydelsefull del i alla organisationer och jag är nyfiken på hur ledarskapet i DuvTeatern kan främja tillgängligheten i en teaterprocess.

Det har forskats relativt lite om konst i samband med funktionsvariationer, vilket gör att min magisteravhandling är relevant också då det gäller själva forskningsfältet. Den forskning som finns med temat konst och intellektuell funktionsvariation är knapp inom det nordiska forskningsfältet, trots att funktionsvariation har blivit ett allt mer aktuellt ämne inom socialvetenskaplig forskning. Min avhandling har betydelse för det sociala arbetet eftersom funktionshinder är ett delområde på det sociala fältet. I allt socialt arbete kan det uppkomma frågor kring tillgänglighet och delaktighet. I min avhandling inleder jag med att beskriva de begrepp som jag använder i avhandlingen och fortsätter med en kort översikt över de studier som gjorts inom just det här temat. Efter det övergår jag till själva forskningsdesignen, analys och resultat av studien.

2 DuvTeatern

DuvTeatern grundades år 1999 och har sedan dess varit verksam som en svenskspråkig teater i Helsingfors. Förutom teater och föreställningar, består DuvTeaterns verksamhet också av till exempel olika workshops, uppträdanden och drama-klubbar. På sin hemsida beskriver DuvTeaterns sig själv som en teater för scenkonstnärer med olika funktionsvariationer. (Teatern använder här begreppet ”funktionsvariation” som en skala av variationer på vilken alla människor befinner sig, inte som ett begrepp som definierar en specifik grupp av människor). Utöver DuvTeaterns fasta ensemble engageras gästande konstnärer samt stödsådespelare inför varje ny produktion. Alla medverkande i DuvTeaterns ensemble är vuxna. (DuvTeatern, 2019).

DuvTeaterns föreställningar bygger på skådespelarnas egna erfarenheter och idéer. I sina produktioner strävar DuvTeatern också aktivt till samarbete med andra föreningar och teatergrupper. Tidigare produktioner har varit till exempel:

1999 I häxornas och vampyrernas stad (En version av Shakespeares Romeo och Julia)

2001 Ofelias land (En version av Shakespeares Hamlet)

2003 Vita skuggor (En version av Tjechovs Tre systrar)

2007 Sagan om Hans och Greta och mycket annat

2011 En rovfågel flyger in - en variation på Carmen

2014 Den brinnande vargen – en soaré med DuvTeatern

2015/16 Välkommen glada släkting! IMPRO med DuvTeatern

2017 Drömmar och arbete

2019 I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika

I år firade DuvTeatern sitt 20-årsjubileum och jubileumsföreställningen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* hade premiär den 26 oktober 2019. Föreställningen utarbetades och framfördes i samarbete med Finlands svenska

nationalscen Svenska Teatern, orkestern Wegelius kammarstråkar och pop- och rockgruppen Resonaarigroup som består av yrkesmusiker med funktionsvariation. I pjäsen berör DuvTeatern, för första gången på teaterscen, frågan om hur det är att leva med funktionsvariation. Föreställningen är en blandning av saga och verklighet där huvudberättelsen utgörs av en saga som tagit inspiration av verklighet. Därtill berättar en av skådespelarna i DuvTeatern om sitt eget verkliga liv på scenen. Manus och sångtexterna är skrivna av DuvTeaterns egen ensemble och baserar sig bland annat på egna erfarenheter. Pjäsen riktade sig till vuxna och barn över 10 år. (DuvTeatern, 2019).

DuvTeatern är en teatergrupp med konstnärliga mål. Teatern är alltså inte en dagverksamhet och har inte heller terapeutiska målsättningar, till skillnad från många socialomsorgsverksamheter som använder teater och drama som terapeutiska metoder i arbetet med personer med funktionsvariationer (se till exempel Auslander & Sandahl, 2005; Ineland, 2004). Även till skillnad från Moomsteatern i Malmö har DuvTeatern inte börjat sin verksamhet som dagverksamhet, utan inledde sitt arbete med småskalig dramaverksamhet för personer med funktionsvariationer där målet var (och är fortfarande) att skapa konst. (Moomsteatern, u.å.; DuvTeatern, u.å.). Sedan år 2013 har DuvTeatern också haft pedagogisk verksamhet och teatern har skild finansiering för det konstnärliga respektive det pedagogiska arbetet. Den pedagogiska delen av DuvTeaterns verksamhet kan bestå av konstnärliga utbildningsdagar, dramaklubbar, workshops, nätverkande och spridning av kunskap genom publikarbete. (DuvTeatern 2019). Inom det pedagogiska arbetet är det deltagarna själva (till exempel skådespelarna, dramaklubbmedlemmarna eller workshopdeltagarna) som utgör målgruppen, medan publiken alltid utgör den primära målgruppen för det konstnärliga arbetet.

I DuvTeaterns pjäser skådespelar DuvTeaterns skådespelare, gästande skådespelare, stödskådespelare och scenassistenter tillsammans. Stödskådespelare har egna roller och funktioner i föreställningarna men stöder också, vid behov, DuvTeaterns skådespelare på scenen. Stödet kan se ut på många olika sätt, en stödskådespelare kan till exempel i en föreställningssituation improvisera med sina repliker och scenerier för att förtydliga den sceniska situationen som skapas tillsammans med DuvTeaterns skådespelare. Stödskådespelarna agerar också med- och motspelare, -sångare och -dansare under repetitioner och i arbetet med att skapa nytt konstnärligt material.

3 Bakgrund

3.1 Begrepp

3.1.1 Funktionsvariation

Funktionsvariation, funktionshinder, handikapp... Användningen av begrepp förändras med tiden och det är ibland svårt att veta vilket begrepp som är korrekt att använda. Föråldrade begrepp är till exempel handikapp, efterbliven och utvecklingsstörning (FDUV, u.å.). Efter en sökning på Helsingfors universitetsbibliotekets sökfunktion Helka med begreppet utvecklingsstörning kan man hitta forskning som använt utvecklingsstörning som begrepp fortfarande på 2010-talet. Begreppet handikapp finns för tillfället endast kvar i lagtexter och den sista forskning som använt begreppet har gjorts vid sekelskiftet 2000.

Funktionshinder är ett begrepp som fortfarande används inom forskning. Begreppet har använts sedan slutet av 1990-talet. Det finns en skillnad mellan begreppen *funktionshinder* och *funktionsnedsättning*. Funktionshinder innebär de hinder som finns i relation till omgivningen, medan funktionsnedsättning innebär personens olika fysiska, psykiska och/eller intellektuella nedsättningar. (Jakobsson & Nilsson, 2011; THL, 2018). Det finns olika perspektiv på funktionsvariation, som enligt Jakobsson och Nilsson (2011) kan delas i tre olika modeller: den medicinska, den sociala och den miljörelativa modellen. Enligt den medicinska modellen är funktionsnedsättningar skador och sjukdomar som påverkar individens fysiska och kognitiva utveckling. Den sociala modellen ser det normativa som en social konstruktion och beskriver sitt perspektiv med att föra fram att funktionsnedsättningar endast är hinder som finns i omgivningen och samhället. Den miljörelativa modellen kombinerar de andra modellerna och ser funktionsnedsättningarna som en kombination av både miljön och de individuella förutsättningarna. (Jakobsson & Nilsson, 2011, 138 ff).

Utvecklingsstörning är ett begrepp som enligt Tuominen (2016) betyder samma sak som intellektuell funktionsnedsättning eller kognitiv funktionsnedsättning. FDUV beskriver *intellektuell funktionsnedsättning* som ett samlingsbegrepp för olika funktionsvariationer. Orsakerna till intellektuell funktionsnedsättning kan vara en

kromosomförändring, en förlossningsskada, en komplikation vid födseln, olyckor eller sjukdomar under uppväxten (FDUV, u.å.). Personer med intellektuell funktionsnedsättning har en nedsatt intelligens och kan ha sämre sociala och praktiska förmågor att självständigt klara av vardagliga aktiviteter. Personer med intellektuella funktionsvariationer kan också ha nedsatta förmågor i att läsa, skriva och räkna. En intellektuell funktionsnedsättning är inte en sjukdom som går att bota, utan kan istället kräva olika hjälpmedel och stöd för det vardagliga livet. (Tuominen, 2016).

I det finska språket använder man begreppet *vammaisuus*. Vehmas (2015) beskriver begreppet "vammaisuus" som en växelverkan mellan människors naturliga egenskaper och den yttre omvärldens begränsningar på delaktighet och aktivitet. Vehmas beskriver den medicinska vetenskapen som en portväktare mellan personer med funktionsvariationer och tillgängligheten till samhällets service. Personer med funktionsvariationer ges en diagnos som sociokulturellt påverkar personernas vardag. Även Katsui (2006) påpekar att funktionshinder definieras i medicinsk mening som fysiska avvikelser från det normativa. Diagnoserna fungerar som kulturella beskrivningar av sjukdom som man försöker rehabilitera, bota och anpassa till samhället och de varande normerna. (Auslander & Sandahl, 2005; Katsui, 2006; Teittinen, 2006; Vehmas, 2015). Också Altermark (2018, 21) poängterar det faktum att funktionshinderspolicen är starkt bunden till diagnoser som avgör vem som har rätt till vilken socialservice. Vehmas (2015) understryker ändå det faktum att utan definierade begrepp på minoriteter eller sårbara grupper av människor i samhället, så som personer med funktionsvariation, sexuella minoriteter, kvinnor eller män, så kan vi inte heller arbeta för att förbättra situationen för de här grupperna i samhället. Om man inte kan definiera en grupp så kan man inte heller styra hjälpen till rätt person. För att kunna identifiera personer med funktionsnedsättningar så måste man kunna identifiera själva funktionsvariationen, vilket görs (åtminstone för tillfället) av läkare. (Vehmas, 2015).

Ett nytt begrepp som använts mycket redan i Sverige är begreppet *funktionsrätt*. Funktionsrätt innebär alla människors rättigheter att få fungera i olika miljöer och situationer. Begreppet funktionsrätt innefattar alla de rättigheter som gäller delaktighet i samhälle, det vill säga att en individ har rätt att fungera på eget sätt och få samhällets stöd för att kunna fungera. (FDUV, u.å; THL, 2018). Funktionsrätt som begrepp är också starkt kopplat till begreppet tillgänglighet, som är

ett väsentligt begrepp i just min avhandling. Tillgänglighet är grunden till att alla har möjlighet att fungera i samhället och är därför enligt mig kärnan i själva rätten att vara delaktig och fungera enligt sina egna behov.

Begreppet *funktionsvariation* innefattar alla de olika variationerna av oss människor, vilket nödvändigtvis inte behöver handla om specifika diagnoser (THL, 2018). Ett enkelt exempel på det här är att en del av oss behöver glasögon för att kunna se och/eller läsa. DuvTeatern använder begreppet funktionsvariation i sin verksamhet och jag har därför valt att använda det begreppet genom min magisteravhandling.

Inom funktionshinder-forskningen används det mycket varierande begrepp eftersom begreppsanvändningen ändras relativt snabbt på det här området. Många studier använder därför föråldrade begrepp som till exempel utvecklingsstörning eller invalid. Begreppet funktionshinder används fortfarande aktivt i till exempel forskning och tidningsartiklar (se till exempel Sonck, 2017). Jag använder begreppet funktionsvariation i min magisteravhandling eftersom det är begreppet som DuvTeatern använder i sin verksamhet. Jag använder ordet betydelsemässigt som synonym till begreppet funktionsnedsättning. Jag har också valt att använda begreppet funktionshinder i de sammanhang som gäller det allmänna forskningsfältet kring funktionsvariationer, eftersom begreppet funktionshinder innefattar krav och hinder från både omgivningen och funktionsvariationens fysiologiska egenskaper.

3.1.2 Delaktighet

Delaktighet kan definieras som en relation mellan en individ och ett samhälle. Samhället ska vara tillgängligt för alla att ha möjligheten att vara delaktiga, till exempel ge möjligheter till ett arbete eller rätt att få gå i skola. (MFD, 2017). Delaktighet som begrepp används och definieras på olika sätt inom forskning (Blomberg, 2006). Det kan handla om hur man som enskild person upplever sin egen delaktighet, hur lagen definierar delaktighet och hur delaktighet definieras som handlingar, kontroll eller praktisk inflytande i det samhälle man lever i. För att det ska vara möjligt att skapa och upprätthålla delaktighet krävs det resurser både från samhället och individen själv. Omfattningen av de här samhälleliga och personliga resurserna varierar mellan personer och är situationsbundet. Bristen på resurser kan leda till ojämlikhet och utanförskap (Blomberg, 2006; Jakobsson & Nilsson, 2011.)

Enligt Blomberg (2006) är det inte så vanligt inom forskning att se på hur delaktigheten i samhället är kopplat till funktionsvariationer. Enligt Blomberg är det ändå vanligt att begreppet delaktighet finns i olika styrande dokument, som till exempel lagar och konventioner, men begreppet har inte definierats. Det här gäller också Finlands grundlag och socialvårdslag, där syftet med lagarna endast beskrivs som att “alla ska ha rätt till inflytande” (Grundlag 2 kap 14 §) eller att all verksamhet ska “minska ojämlikhet och främja delaktighet” (Socialvårdslag 1 kap 1 § 2 mom.) Om ojämlikhet och delaktighet är motsatsord, får begreppet delaktighet en större betydelse i frågan om att öka jämlikheten i samhället.

Finska social- och hälsovårdsministeriet har definierat begreppet delaktighet så här: *“Delaktighet innebär att man är med, påverkar och bryr sig samt att man får ta del av den gemensamma välfärden.”* (u.å.). I det nationella handlingsprogrammet för FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning för den första handlingsprogram-perioden 2018–2019, lyfter man fram att personer med funktionsnedsättningar ska också ta del av beslutsfattande i olika organ, bland annat i kommunerna. Enligt social- och hälsovårdsministeriet kan man på det här sättet öka det samhälleliga deltagandet. Enligt handlingsprogrammet är inkluderingen av personer med funktionsnedsättningar i själva samhällspåverkan ganska så vag. Därför vill man främja inkluderingen av personer med funktionsvariationer i beslutsprocesser och ta vara på den kunskap som den stora minoriteten har om till exempel informationsspridning. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2018.)

Delaktighet är ett brett begrepp som innefattar individens möjligheter att fungera självständigt, delta i beslut och vara i samspel med andra och göra sådant man tycker om. Raitakari, Kulmala, Günther, Juhila & Saario (2012) använder begreppet delaktighet (fin. *osallisuus*) också för att beskriva ojämlikhet mellan människor. Enligt forskarna har människor som saknar resurser, till exempel ekonomiska eller hälsorelaterade resurser, en minskad möjlighet att delta jämlikt i samhället. Ett socialt medborgarskap innebär att alla har samma rätt enligt lag att vara delaktiga och ha möjlighet att påverka i frågor som berör en själv. Alla har inte samma möjligheter att utnyttja den service vårt välfärdssamhälle erbjuder “alla medborgare”, på grund av de krav som samhället ställer på medborgarnas resurser (Hjort & Panican, 2011). Hjort och Panican tar också fram det att alla inte får samma möjligheter till valfrihet i ens egna ärenden, exempelvis utbildning och yrke.

Inom specialpedagogisk forskning diskuteras huruvida barn med olika behov ska inkluderas i undervisning i klassen och i vilken omfattning. Enligt de klassiska psykologiska teorierna (till exempel Piaget och Erikson) ses barns utveckling följa ett visst mönster, vilket gör att till exempel undervisningen är utformad enligt de här utvecklingsstadierna (Vehmas, 2005). Det har ansetts vara exkluderande att samla elever med specialbehov i en annan lärmiljö skilt från den vanliga skolundervisningen i klassen (Temple, 2006). Det bör noteras att specialundervisning inte endast innefattar barn som har intellektuella funktionsvariationer, utan även barn med olika lärsvårigheter. En inkluderande undervisningsmiljö tar alla elever i beaktande och lärarnas undervisning utgår från att alla elever är bra på sina egna sätt. Bristen på delaktighet i klassen kan redan i grundskolan leda till diskriminering. I skolmiljö är lärarna i en ledande position och därmed har de det största ansvaret att inkludera alla oberoende funktionsvariationer med i den vanliga undervisningen. (Temple, 2006). Det har redan skett förändringar i samhället, specialskolor har lagts ner (till exempel Borgå dövskola år 1993) och elever med specialbehov har inkluderats i vanliga skolor (Londen 2004). Vi har ändå en lång väg att gå för att göra undervisning jämlikt för alla, vilket i sin tur också kräver resurser (Tøssebro 2006). Tøssebro påpekar också att det inte är en garanti för inkludering att ha alla elever i en och samma klass. Specialundervisningen har en betydelse för barns lärande, vilket högst sannolikt kan försämrats ifall eleven inte i vanlig undervisning får den stöd som hon eller han behöver.

Inkludering och delaktighet handlar också enligt Tøssebro (2006) om att ha tillräckligt med sociala kontakter. De första sociala kontakterna får man i skolan, men i vuxenlivet är trenden den att personer med funktionsvariationer som bor på boenden inte har så många sociala kontakter utanför boendet. Ensamhet är enligt Tøssebro inte en ny sak för personer med funktionsvariationer, det har enligt honom funnits sedan personer med funktionsvariationer lades in på institutioner. För att främja delaktighet genom sociala kontakter har man därför ökat möjligheten för personer med funktionsvariationer att få ta del av till exempel arbete och hobbyverksamhet.

Lindqvist (2008) skriver att delaktighet kräver aktivitet. För att kunna vara en aktiv medborgare och ta del av samhället krävs det av samhället att göra aktivitet möjligt - det vill säga öka tillgängligheten. Eftersom delaktighet som begrepp är väldigt brett och har koppling till jämlikhet och tillgänglighet, är begreppet relevant i min

magisteravhandling. Jag använder begreppet delaktighet för att beskriva de möjligheter i samhället som är tillgängliga, så att alla har resurser att göra val om sina egna liv och möjligheter att ta del av vad samhället erbjuder.

3.1.3 Tillgänglighet

Tillgänglighet innebär att alla ska ha rätt och möjlighet att på samma villkor delta i samhället. Det kan handla om fysiska möjligheter, men också möjlighet att ta del av kunskap och information. (MFD, 2017). Tillgänglighet innebär att allt ska strävas till att vara tillgängligt (eng. *accessible*), begripligt och användbart för så många som möjligt (Ginnerup, 2009). Ett exempel är att nyheter görs tillgängliga genom att sända dem på teckenspråk och genom att skriva lättlästa nyhetsartiklar.

Begreppen tillgänglighet och delaktighet går hand i hand, i och med att ett delaktigt samhälle innebär att samhället är tillgängligt för alla att ta del av. Alla har rätt att ta del av samhälle till exempel i form av information, konst, transportmedel och den fysiska miljön. Under den första handlingsprogramperioden 2018–2019 tar det nationella handlingsprogrammet för FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning fasta på det här (Social- och hälsovårdsministeriet, 2018). I praktiken står det i planen att man under perioden ökar tillgängligheten i samhället genom att satsa på bland annat att öka antalet tillgängliga bostäder och att allt fler tv-program görs tillgängliga med hjälp av textning och teckenspråkstolkning. Tillgänglighet tillhör också den grundrättighet som säkerställer att man ska få service och kunna utträta ärenden på sitt eget språk, som kan innebära teckenspråk eller andra alternativa kommunikationssätt. (Social- och hälsovårdsministeriet, 2018).

Fysisk tillgänglighet gäller förminskning av hinder som finns i miljön. Exempelvis kan trappor, tunga dörrar, användning av egen bil och höga servicediskar vara fysiskt otillgängliga för personer som inte ser, hör, går eller talar på samma sätt som den normativa befolkningen. Det här fysiska hindren försvårar den vardagliga verksamheten för många av människorna i samhället. (Vehmas, 2005, 127 f). Vehmas tar upp diskussionen om att olika behov av tillgänglighet också kan vara motstridiga, till exempel kan tillgängliga toaletter vara otillgängliga för rullstolsanvändare ifall det finns för många räck som står i vägen, medan personer med synskada behöver stöd av räcken för toalettbesök.

Det som tillgänglighet och delaktighet i grund och botten handlar om är att alla människor är lika värda och har rätt till ett självständigt liv (Social- och hälsovårdsministeriet, 2018). Ett självständigt liv betyder att man har rätt till att göra egna val, till exempel att man får välja var man vill bo eller vad man vill arbeta med. Ju tillgängligare vårt samhälle är, desto flera val kan vi alla göra.

DuvTeatern för fram fyra grundpelare för sin verksamhet: möten människor emellan, jämlikhet, självständighet och konstnärlig frihet (DuvTeatern, personlig kommunikation, 10 april 2019). För att kunna möjliggöra självständighet måste utgångsläget vara att alla kan ta del av ett samhälle som är så tillgängligt som möjligt - för så många som möjligt. Alla har rättighet att funktionera i mån av möjlighet på sitt eget sätt och enligt egna behov. (Vehmas, 2015). Vehmas ifrågasätter varför man ofta inte anpassar miljön till individer, utan försöker anpassa individen enligt miljön. Exempelvis är alternativa kommunikationssätt inte alternativa för personer som använder dem i första hand. Det här är någonting jag i min magisteravhandling vill beskriva - hur kan arbetet i en teater göras tillgängligt för alla som arbetar inom samma process?

Tillgänglighet som begrepp har en stor betydelse i min magisteravhandling. Tillgänglighet möjliggör delaktighet vilket främjar jämlikhet i samhälle. Alla de här begreppen går in i varandra. Tillgängligheten i den här avhandlingen handlar om de arbetsätt som ger möjlighet för alla deltagare i gruppen att fungera på sitt eget sätt.

3.1.4 Ledarskap

Enligt ledarskapsforskningen på 2000-talet är ledarens fyra funktioner att planera, handleda, kontrollera och utvärdera verksamheten. (Malten, 2000, 56). Det här ser jag som funktionen av ledarskap också i DuvTeaterns verksamhet.

Forskning inom ledarskap behandlar ofta olika ledarskapsstilar och deras lämplighet i relation till verksamheten. Den vanligaste uppdelningen av ledarskapsstilar är auktoritär, demokratisk och "låt gå"- ledaren (Malten 2000). Det som skiljer de här ledarskapsstilarna åt är hur man som ledare använder sin makt - använder man den själv, ger man ansvar till sina anställda eller har man ett öppet förhållande till sin makt som ledare (Malten, 2000, 62ff). Det är svårt att definiera en god ledarskapsstil, men

Blake & Mouton (1972) talar om en tvådimensionell ledarskapsmodell som kopplar ihop allt det goda från de olika ledarskapsstilarna. Det här betyder att man inte är antingen det ena eller det andra, utan både och! Även om forskningen kring de olika ledarskapsstilarna är relativt gammal, diskuteras det fortfarande mycket om hur man når en bra balans mellan olika slags ledarskapsstilar.

En annan äldre studie som jag anser att fortfarande är relevant är gjord av Blake & McCauley (1991) och beskriver ledarskapets R - Resurser, Relationer och Resultat. Med *resurser* menar man det som ledaren kan använda sig av i verksamheten, det vill säga kollegornas kunskaper och färdigheter. *Relationer* är den växelverkan som bildas människor emellan och *resultaten* är det man åstadkommer med sin verksamhet, som kan vara till exempel kreativitet, förnyelse, produktivitet och lönsamhet. Det här ser jag som den spelplan som ledaren har att arbeta med i processen att nå de målen man ställt för verksamheten. En ledare ska enligt Malten (2000) vara en sådan person som får alla att känna sig säkra på det de gör, så att alla ska kunna nå de mål man ställt. Ledarens roll är aktuell under planeringen och själva processen för att nå de ställda målen i verksamheten. Ledarens egna funktioner spelar en stor roll i processen – en ledare kan vara målinriktad, tydlig, initiativrik, samarbetsvillig och/eller lyhörd, en ledare kan göra beslut och har förmåga att ge och få konstruktiv kritik och klara av konfliktsituationer. De här egenskaperna beskriver Malten som ledarens pedagogiska funktioner (2000, 8 ff).

Inom social- och hälsovård talas det mycket om ledarskapets effektivitet och mänsklighet, samt balansen mellan dem. Att vara en mänsklig ledare och att samtidigt leda verksamheten så effektivt som möjligt, är inte varandras motsatser i det här sammanhanget, utan de är sammanbundna med varandra (Syväjärvi & Pietiläinen, 2016, 14). Av en god och en mänsklig ledare krävs det alltså goda kunskaper i socialpsykologi och gruppdynamik. Ledare inom social- och hälsovård använder också olika ledarskapsroller (Viitanen & Konu, 2009) och har i flera fall också använt sig av delat ledarskap. Delat ledarskap har då haft en positiv betydelse i frågan om arbetsmiljön och fördelning av ansvar (Konu & Viitanen, 2008).

Ledarskap kan också ses som förmågan att kunna hantera de förändringar som sker i verksamheten. Det här är en poäng som förs fram främst i ledarskap inom business och företagsledarskap. Ledaren är den som skapar företagets visioner, strategier,

riktningar och målsättningar. Det viktiga med ledarskapet är att man klarar av att inspirera sina medarbetare på ett sätt som motiverar dem att arbeta mot de visioner man framställt. En bra ledare får sina medarbetare att känna att de har möjlighet att påverka det som sker (empowerment). (Kotter, 2008).

Kouzes och Posner (2008) menar att själva ledarskapet är en relation, det vill säga ett förhållande mellan medarbetare. Bra ledarskap formas enligt de relationer som finns och det krävs av ledaren att hen kan se saker från andras perspektiv och komma överens med olika människor. Det här formas beroende på personerna på arbetsplatsen. (Kouzes & Posner, 2008). Det här perspektivet skulle betyda att man kan utgå från att bra ledarskap är inlärt och inte infött. Enligt perspektivet skulle det inte heller ha någon betydelse ifall personen i chefsposition är extrovert eller introvert som den allmänna uppfattningen är. En bra ledare är enligt Kouzes och Posner en person som med sitt eget beteende visar modell till andra och arbetar transparent genom att vara öppen med sina tankar och värderingar och också arbetar enligt det. En bra ledare är enligt Kouzes och Posner en person som vågar ta risker, fortsätter sitt arbete trots misslyckanden och förstår att även små vinster ger framgång i det långa loppet. Det som formar en ledare är problemen, utmaningarna och förståelsen att ledarskapet är ett livslångt lärande, även för erfarna chefer. En bra ledare ser möjligheter i framtiden och söker fram möjligheterna. Ledaren använder ordet "vi", är pålitlig, delar information, ger möjlighet till andra att göra ett gott arbete och motiverar andra. En bra ledare förstår även betydelsen av feedback och uppmärksamhet, även för små saker man gör. (Kouzes & Posner, 2008).

Ledarskapsforskningen har många perspektiv och det går inte att finna en specifik ledarskapsstil som skulle passa all verksamhet. Det går ändå att göra en skillnad mellan ett resultat- och/eller uppgiftsinriktat ledarskap och ett personinriktat ledarskap (Malten, 2000). Det finns även en kombination av de här ledarskapsstilarna. Det resultat- och uppgiftsinriktade ledarskapet lägger vikt på verksamhetens produktion, styrning och kontroll, samt har höga mål på verksamhetens kvalitet. Det personinriktade ledarskapet däremot satsar på sina medarbetare genom att uppmuntra, ge sitt stöd, dela ansvar, berömma, ge konstruktiv kritik och välkomna nya idéer. En ledare som är personinriktad har beredskap att diskutera vad som gått snett, det vill säga har social kompetens och förstår gruppdynamik. (Malten, 2000). Jag är intresserad av att i min magisteravhandling diskutera hur man kan göra teater

tillgängligt, och ta reda på vad en ledare gör för att få teater tillgängligt för alla som medverkar i en teaterproduktion. I det här fallet handlar det i första hand om skådespelare med funktionsvariationer, men också om publiken. Jag är alltså inte intresserad av att definiera vad en ledare är, utan vad en ledare gör. I det här sammanhanget väljer jag därför att utgå ifrån personinriktat ledarskap och hur man med pedagogiskt ledarskap använder sig av ledarskapets tre R, det vill säga resurser, relationer och resultat för att nå verksamhetens mål.

I DuvTeatern kan man hitta olika typer av ledarskap. Man kan urskilja bland annat konstnärligt ledarskap, administrativt ledarskap, förmanskap, pedagogiskt ledarskap, stödskådespelarnas ledarskap och assistenternas ledarskap. Då jag använder ordet ledare i min avhandling, menar jag de ledare som leder gruppen på scenen, vilket innebär stödskådespelare, regissören och verksamhetsledaren. För det praktiska ledarskapet använder jag ordet assistenter, eftersom det är assistenterna som tar hand om det praktiska arbetet utanför scenen och planeringen över användningen av tid före och efter repetition och föreställningar.

3.2 Tidigare forskning

Inom socialvetenskaplig forskning är funktionshinderområdet splittrat. Några aktuella diskussionsämnen i avhandlingar och tidningsartiklar verkar kretsa kring funktionshinder och sexualitet (se till exempel Bahner, 2016; Maskonen, 2019). Inom det pedagogiska fältet är specialpedagogik och olika lärsvårigheter aktuella. Enligt Teittinen (2006) har funktionshinder-forskningen på 2000-talet handlat om skillnadspolitik (eng. *politics of difference*, fin. *eron politiikka*), mer eller mindre indirekt. I forskningen har man jämför funktionsvariationer med normerna i samhället (Teittinen, 2006, 15). Därför har funktionshinderforskning fokuserat på ojämlikhet och diskriminering, vilket syns både i medicinsk och socialvetenskaplig forskning (Teittinen, 2006, 32 ff). Vehmas (2005) påpekar också att ingen forskning om funktionshinder har gjorts av personer med intellektuella funktionsvariationer. Vehmas ifrågasätter ifall den nuvarande forskningen i allmänhet kan beskriva olika funktionshinder på ett pålitligt sätt då forskarna inte själva hör till minoritetsgruppen i fråga.

För att få fram tidigare forskning inom funktionshinderområdet har jag använt mig av snöbollsmetoden, vilket innebär att jag med hjälp av sökord hittat studier som hänvisar till relevanta källor för min avhandling (Jacobsen, 2012). Många av de studier om funktionsvariation och konst som jag sett närmare på hänvisar till varandra, vilket kan vara ett resultat av att det inte finns så många studier kring just det ämnet. Sökningen av tidigare forskning har gjorts med hjälp av Google Scholar och Helsingfors universitetsbiblioteks sökmotor Helka. Jag har använt mig av olika kombinationer av sökorden *teater*, *konst*, *funktionsnedsättning*, *funktionshinder*, *funktionsvariation*, *handikapp*, *utvecklingsstörning*, *ledarskap*, *delaktighet*, *tillgänglighet*, *vammaisuus*, *osallisuus*, *esteettömyys*, *johtajuus*, *disability*, *inclusion* och *leadership*. Orsaken till att jag använt de föråldrade begreppen *handikapp* och *utvecklingsstörning* är endast för att få fram äldre forskning inom ämnet. Jag har huvudsakligen använt mig av svenska och finska sökord för att hitta forskningar gjorda i Finland och övriga Norden. Jag har använt engelskspråkig forskning för att komplettera den nordiska. Jag har valt att främst ta med forskning som gjorts under 2000-talet och kompletterat med äldre forskning. Det bör nämnas att jag stött på relativt lite forskning som behandlar både teater och intellektuell funktionsvariation på finska eller svenska, trots att jag använt alla ovannämnda begreppen i olika kombinationer som sökord. Ifall det finns mer nordisk forskning kring teater och funktionsvariation, så har forskningarna inte varit åtkomliga för mig med den strategin som jag använt för att få fram forskning. Jag har valt att söka forskning endast inom området konst och funktionsvariation för att få en realistisk bild över den forskning som redan är gjord inom just det forskningsområdet. Jag har inte fokuserat på att hitta ämnesöverskridande forskning, utan endast tagit med sådana studier som jag funnit med hjälp av mina sökord. En del av studierna har kretsat kring specialpedagogik och har också därför varit relevant med tanke på ledarskapet (lärarna). När jag sökt forskning om ledarskap har jag också utgått från sökord och försökt finna den forskning som tangerar ledarskap inom social- och hälsovård. Jag stötte inte på någon ledarskapsstudie som skulle ha handlat om hur man leder en grupp med personer med funktionsnedsättningar.

Teater och drama har i allmänhet använts mer som terapeutiska metoder än som daglig verksamhet och arbete för personer med funktionsnedsättningar (Auslander & Sandahl, 2005; Ineland, 2004). McCaffrey (2018) poängterar i sin artikel att trots att teatrar med ensemblen med intellektuella funktionsvariationer tar alltmer plats i våra

samhällen runtom i världen, har grunden till teaterverksamheten legat i de sociala och terapeutiska effekterna av drama och teater. Han understryker och ifrågasätter också det faktum att de flesta av teatrarna han studerat har grundats av personer som inte har funktionsvariationer. Ineland har studerat mycket inom området teater och socialpolitik, samt om hur teater för fram det som i svensk socialvårdslag betonas: inflytande, delaktighet, självständighet och självbestämmande. Teater ses både som konst och som socialvård, vilket i sig inte är konstigt eftersom teater och drama har tidigare använts som terapimetod för att utveckla verbala, sociala, kognitiva och motoriska färdigheter (Ineland, 2004).

I Inelands studie (2004) intervjuar han ledare och regissörer på teatrar i Sverige, vars ensemblen består av skådespelare med olika funktionsvariationer. Informanterna berättar i studien att det är viktigt för dem som ledare att endast anställa sådana skådespelare som klarar av att stå på scen och verkligen också vill skådespela. Informanterna i studien har betonat att det måste finnas färdigheter också från skådespelarnas sida att göra teater, för att ledarna ska kunna känna sig trygga med sin roll som ledare för en teatergrupp där skådespelarna har funktionsvariationer. Ledarna och regissörerna vill göra professionell teater och har därmed också provspelningar för sin ensemble. Ledarna sätter också tyngd på att uppmuntra och höja självförtroendet hos skådespelarna och utveckla deras färdigheter. (Ineland, 2004).

Om man gör en liten tillbakablick på vad funktionshinder-teater tidigare i historien på 1800–1900-talet varit, beskriver Sauer (2004) dem som freakshows som fungerade som underhållning bland annat på cirkus. Man ställde fram personer med (fysiska) funktionsvariationer och tog betalt för att publiken fick se dem. Drama och fiktion med och om personer med funktionsvariationer (till exempel filmer, böcker, teaterpjäser), fastnar ofta på de gamla uppfattningarna om funktionsvariationer och sprider därefter stereotyper om dem (Kempe, 2013).

Sauer (2004) har skrivit sin doktorsavhandling inom samma tema som jag skriver min magisteravhandling. Sauer fokuserar i sin avhandling på vilka sätt teater kan användas för personer med funktionsvariationer på vad man för tillfället gör i verksamheten, jämfört med att teater och drama som använts endast i rehabiliteringssyfte. Sauer har utfört sin etnografiska studie på Ållateatern i Sverige. Ållateaterns mål är att skapa konst, med andra ord producera kultur. Ållateatern fungerade under Sauers studies

gång både som omsorgsverksamhet och teaterverksamhet för personer med funktionsvariationer. Balansen mellan de här verksamheterna är ett viktigt tema i doktorsavhandlingen. Sauers syfte med hans doktorsavhandling är få fram skådespelarnas egna upplevelser om teaterverksamheten, vilket skiljer sig från mitt perspektiv i min magisteravhandling. Sauers studie visar att skådespelarna själva upplever att de är skådespelare, men att de samtidigt tar del av en social verksamhet på Ållateatern.

Solvang (2018) har beskrivit fyra olika diskurser om förhållande mellan konst och terapi. Diskurserna han för fram är konstterapi, särlingskonst, funktionshinder-konst och funktionshinder-estetik. I de här diskurserna framkommer olika förhållanden mellan konst och funktionshinder, till exempel att konsten är gjord av personer med funktionsvariationer och att konsten i sig innehåller ett budskap om hur det är att ha funktionsvariationer. I vanliga fall handlar konstterapi främst om att främja klientens hälsa och välmående med hjälp av olika konstformer, vilket Solvang kritiserar. Han menar att tanken om att konstnären är en patient och instruktören en terapeut är en medicinsk modell som kan diskriminera konstnärerna som också vill få erkännande på konstfältet. Solvang vill istället föra fram vikten av den *sociala processen* i att producera konst för dem som använder sig av olika former av konstterapi. Grundpoängen är att konstterapi och socialt arbete inom konst kan tillföra mera än bara socialvård och terapi för dem som använder sig av servicen. Några exempel på sådana som via terapin fått riktiga karriärer är skådespelarna i Ållateatern samt det finska punkbandet Pertti Kurikan nimipäivät. Grunden till den sociala verksamheten har varit i social omsorgsverksamhet, men lyfts fram tack vare socialarbetare som sett potential och vilja bland sina klienter. Konstverksamhet i sig involverar många olika yrkesgrupper och människor - publik, publikvärdar, museipersonal, galleripersonal. Då konstverksamheten innefattar konstnärer med funktionsvariationer är det enligt Solvang lika vanligt och viktigt att arbetet involverar andra yrkeskunniga som till exempel socialarbetare.

En liknande växelverkan mellan teaterverksamhet och social verksamhet syns också delvis i DuvTeatern. I DuvTeatern görs både konstnärligt arbete och pedagogiskt arbete. DuvTeaterns huvudsakliga mål är att producera konst i form av teaterföreställningar, men teatern ordnar också pedagogiska utbildningstillfällen, så kallade konstnärliga utbildningsdagar, för skådespelarna för att de ska få möjlighet att

utveckla sin skådespelarkompetens. Teaterns konstnärliga arbete kan också ha sociala effekter på skådespelarna, trots att huvudmålet för teatern är att skapa konst för publik. I jämförelser med Solvangs (2018) studie om den sociala processen mellan konst och funktionshinder är grunden till DuvTeaterns verksamhet konstnärligt, vilket i sig för med sig sociala effekter och kunskapsspridning för både skådespelare och publik.

I allmänhet finns det inte mycket nordisk forskning kring teater och funktionshinder, åtminstone inte tillgängligt på de sökmotorerna jag använt mig av. All forskning som görs inom fältet kommer därför att bidra till en ökad förståelse för och kunskap om hur man kan göra samhället mera tillgängligt för alla oberoende funktionsvariation.

4 Forskningsfrågor

Betydelsen av socialarbetare och instruktörer i olika former av konstverksamhet kommer fram i den tidigare forskningen om konst och funktionshinder (se Solvang, 2018). Ledarna har betydelsefull roll i hur arbetet formas, så att alla som är med kan vara så självständiga som möjligt och därmed också vara delaktiga i verksamheten och i samhället. Det här är enligt mig ett intressant perspektiv. Syftet med min avhandling är att ta reda på hur man med ledarskap kan möjliggöra att personer med funktionsvariationer kan skapa och repetera in en teaterföreställning.

Syftet för min magisteravhandling är att kartlägga och beskriva arbetssätt och betydelsefulla faktorer som kan användas för att främja tillgänglighet i teaterverksamhet. Jag fokuserar på att lyfta fram vad som kan tas i beaktande i ledarskapet då man arbetar tillsammans med konstnärer med olika funktionsvariationer. Syftet med min avhandling är också att diskutera hur man mer allmänt kan använda de arbetssätt och tankar som finns i DuvTeatern för att göra teater mer tillgängligt för alla som arbetar inom verksamheten (till exempel för skådespelare, medarbetare och publik). Här är ledarskapet viktigt för att känna igen olika människors potential, behov och gränser, för att kunna främja en ökad delaktighet i verksamheten. Jag hoppas att mina resultat kan producera och sprida kunskap om hur man kan reflektera över sina arbetssätt och främja tillgänglighet för personer med funktionsvariationer.

Mina forskningsfrågor för min magisteravhandling är:

- 1) Vilka faktorer är betydelsefulla för att främja tillgänglighet i en teaterproduktion? Hur syns strävan för tillgänglighet i DuvTeaterns arbetssätt under repetitioner och föreställningar?
- 2) Hurdant ledarskap används i produktionen och vad innebär ledarskap i det här sammanhanget?

5 Forskningsdesign

5.1 Metod

I min avhandling har jag använt kvalitativa forskningsmetoder och min huvudsakliga metod är etnografi. Etnografi är inte en vanlig metod i magisteravhandlingar men jag valde att använda den metoden eftersom det gav mig möjligheten att vara med under ett år i ett projekt och betrakta verksamheten från insidan. Trots att etnografi är en väldigt bred och omfattande forskningsmetod, kom jag redan i min forskningsplan fram till att mina forskningsfrågor bäst kommer att besvaras och beskrivas med hjälp av etnografisk forskning. Studiens syfte är att beskriva ett fenomen som tillgänglighet.

Etnografisk forskning lämpar sig för sociala forskningsdiscipliner (Carey, 2012, 147), så det är lämpligt för en avhandling inom socialt arbete. En bra etnografisk forskning är enligt Wolcott (2008) en forskning som tar minst ett år. Om studien tar mindre än ett år, till exempel några veckor eller månader, talar man om mikroetnografi (Carey, 2012, 154). Hela min avhandlingsprocess har tagit sammanlagt ett år, men själva observationerna och det aktiva deltagandet i forskningssyfte i DuvTeaterns verksamhet utfördes under mars-december 2019.

Det viktigaste i etnografisk forskning är att man lägger sina forskningsresultat och -tema i en större kontext och speglar resultaten med tidigare forskning (Carey, 2012, 149). Trots att det finns mycket lite forskning inom det temat jag valt, har jag jämfört mina resultat med tidigare forskning och analyserat hur man med mina resultat kan främja tillgängligheten inom konst och teater för personer med funktionsvariationer. Jag strävar till att med hjälp av mina forskningsresultat kunna utöka kunskapen om tillgänglighet bland personer med funktionsvariationer.

I etnografisk forskning är det vanligt att använda olika slags metoder för att få samla in material för forskningen (Carey, 2012, 148). Jag har använt både observationer och intervjuer för att få svar på mina forskningsfrågor. Grundidén för etnografisk forskning är att forskaren kommer in i en grupp eller ett samhälle för att få information inifrån (Carey, 2012, 147). Jag har sedan min praktik år 2015 lärt känna ledare och skådespelare i DuvTeatern, så steget att bli en del av teatergruppen har inte varit särskilt stort. Den etnografiska forskaren blir alltså en del av gruppen som studien

utförs i och försöker få svar på frågor som till exempel vem är i gruppen, var och när olika handlingar sker samt hur man handlar i gruppen (Carey, 2012, 154). Jag har lagt min fokus på handlingar, som också enligt Carey innebär att observera vad gruppen gör och vad de väljer att inte göra, och i hurdana situationer handlingarna sker. Jag har fokuserat på frågorna vem, när och hur: vem leder gruppen, när och i vilka situationer syns ledarskapet, samt hur tas tillgängligheten i beaktande under teaterprocessen. Min magisteravhandling handlar om hur man leder en teatergrupp med personer med funktionsvariationer, till exempel vad väljer ledaren att använda för metoder och vad lämpar sig inte för just den här gruppen.

Jag har under hela forskningsprocessen varit medveten om att mina forskningsfrågor och -metoder kan ändras under forskningens gång, vilket de också har gjort. Det är ett annat kännetecken på etnografiska studier - man kan inte kan planera allt på förhand (se till exempel Lunabba, 2013; Sauer, 2004). Från första början hade jag planerat göra fler intervjuer, inkluderat skådespelarna och några stödsådespelare. Jag valde istället att fokusera på arbetssätten och metoderna för ledarskapet i tillgängliggörande av teater-processen.

Carey (2012) skriver att man bör analysera sitt material enligt några teman. Redan då jag gjorde anteckningar under observationerna har jag haft fokus på att forma anteckningarna enligt teman eller huvudrubriker som dyker upp, som Carey också rekommenderar att göra. I deltagande observation kan man skilja på olika sorters anteckningar (Eriksson & Kovalainen, 2008) och man måste komma ihåg att skilja på sina egna emotionella reaktioner och subjektiva tankar (Carey, 2012). Etnografiska studier har enligt Lunabba (2013) sällan en skild analysfas med en viss analysmetod (Lunabba, 2013, 64), utan analysen brukar istället vara en pågående process under hela materialinsamlingen.

Forskaren kan välja att ha antingen en passiv eller aktiv roll i deltagande observation (Justensen & Mik-Meyer, 2010). Jag funderade länge på hurdan roll jag själv ska ta som forskare i en grupp som redan från tidigare är bekant för mig. Jag bestämde mig för att testa vara en passivare forskare, men redan under den första repetitionen märkte jag att det är betydligt bekvämare för alla deltagare att jag är med som en aktiv deltagare under repetitionerna. Genom att ta en aktivare roll kom jag in i gruppen och fick inside-information om hur det känns att vara med i teatergruppen och hur

tillgängligheten tas i beaktande från ett brukarperspektiv. Å andra sidan kan det hända att jag missat någonting som man kunde observera endast som en utomstående. Jag ser ändå att det är rättvist för skådespelarnas att jag är aktivt med i verksamheten, så att jag inte upplevs som en främmande person trots att skådespelarna känner mig från förut. Jag anser att det är bättre att skådespelarna känner sig bekväma i forskningssituationen, fastän det kan påverka mina forskningsresultat.

Jag har redan under materialinsamlingen analyserat mitt material. Jag utförde två intervjuer med DuvTeaterns ledare, den konstnärliga ledaren respektive verksamhetsledaren. Den första intervjun utförde jag före föreställningsperioden och den andra intervjun utförde jag efter premiären. Mellan intervjuerna funderade jag ut frågor som jag inte ännu hunnit få svar på i den första intervjun eller från observationerna. Redan i det här skedet av studien inledde jag analysen och funderade över hurdana resultat jag kommer att få.

Jag transkriberade intervjuerna genast efter att jag utfört dem. Under transkriberingen har jag lyssnat på vad som sagts och redan då bildat en förståelse för vad det är som jag kan fokusera på för mina resultat. Under den här delen av processen hade jag redan skapat relevanta kategorier utgående från mina observationer på fältet.

Efter transkriberingen läste jag igenom det jag transkriberat och det jag skrivit i mina dagboksanteckningar. Jag markerade beskrivningar av arbetssätt med olika färger i dokumenten. Jag letade specifikt efter olika faktorer som hade betydelse för främjande av tillgänglighet i DuvTeaterns verksamhet och/eller just den teaterproduktionen jag har gjort min studie om. Jag har använt mig av kvalitativ innehållsanalys, vilket är en bra basmetod inom kvalitativ forskning, där man strävar efter att få en allmän och koncis beskrivning om fenomenet man forskar i med hjälp av systematisk kategorisering (Tuomi & Sarajärvi, 2009). Jag har även markerat det ledarna sagt om sin egen syn på ledarskap och de egna arbetsuppgifterna. Jag kategoriserade materialet i större helheter med hjälp av mina markeringar. De här helheterna var mina preliminära rubriker. Senare i analysen kopplade jag ihop arbetssätt, omformulerade min text och delade upp mitt material i slutliga huvudrubriker.

Till slut har jag skrivit och kommit fram till resultat och slutsats. Jag valde att använda de större kategorierna som rubriker. Jag samlade även ihop de arbetssätten som inte

kunde kopplas till de större rubrikerna till en och kategori som jag kallar för “övriga arbetsätt”. Jag valde att inleda med att skriva utgående från mina egna observationer och vad jag upplevt under forskningsperioden och intervjuerna och fortsatte sedan att skriva rent och tillägga information från mina transkriberingar. På så sätt har jag fått formulera mina tankar fritt, samt aktivt reflektera det som sagts i intervjuerna med mina dagboksanteckningar.

En fördel med att använda etnografi som forskningsmetod har definitivt varit att man fått möjlighet att själv få vara med i gruppen och få en realistisk bild av det som sker under repetitioner och föreställningar. Jag tror inte att en annan metod skulle ha kunnat belysa hur mycket tid till exempel som sätts på att planera och sätta ihop en föreställning. Etnografi är en bra forskningsmetod eftersom man tillämpar många olika sätt att samla material och analysera materialet. De vanligaste materialinsamlingsmetoderna är att använda diskussioner och intervjuer. Med en kombination av observation och intervju har jag fått en ärlig bild av vad som sker under processen. Jag tycker också att etnografi som forskningsmetod ger en möjlighet för forskaren att forska utgående från det som på riktigt sker i gruppen, eftersom man inte kan planera allt på förhand. Efter insamlingen av materialet har jag också haft möjlighet att fråga DuvTeaterns ledning om frågor som har dykt upp först i skrivprocessen, vilket har varit till stor hjälp.

5.2 Material

Mitt material för min magisteravhandling består av:

- 1) Observationer och deltagande under repetitioner och föreställningar mars-december 2019
- 2) Observationer under planering och möten efter repetitionerna
- 3) En intervju med teaterns verksamhetsledare
- 4) En intervju med teaterns konstnärliga ledare
- 5) Analys av transkriberade intervjuer och fältdagbok

Jag har gjort observationer under processens olika delar under hela året 2019; övningar, möten, repetitioner och föreställningar. DuvTeaterns arbete med att skapa föreställningen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* inleddes redan i

januari 2018. Ensemblen skrev, improviserade och diskuterade sig fram till en första version av manuset och sångtexterna under 2018. Från januari 2019 fortsatte arbetet med manuset och med att bygga själva föreställningen, dess karaktär och situationer tillsammans med de tre skådespelarna från Svenska Teatern. Parallellt med skådespelararbetet komponerades och inövades föreställningens musik och sånger. Under våren 2019 planerades också föreställningens scenografi och dräkter. I september 2019 flyttades repetitionerna till Svenska Teatern. Föreställningsperioden sträckte sig från oktober 2019 till februari 2020.

Jag planerade från en början att göra intervjuer både med ledningen, stödskaådespelare och DuvTeaterns ensemble, men märkte under forskningens gång att det skulle ha blivit ett alltför brett område att handskas med för en magisteravhandling. Dessutom gjorde jag valet att begränsa min studie till hur verksamheten ser ut från ett ledarskapsperspektiv och inte fokusera på skådespelarnas erfarenheter.

Intervjuerna varade ungefär en timme per intervju. Jag transkriberade intervjuerna och analyserade dem med hjälp av kvalitativ innehållsanalys. Den första intervjun utförde jag den 24 juni 2019 före den intensiva repetitionsperioden. Intervjun pågick ungefär 50 minuter. Intervjun transkriberades under sommaren och blev 11 sidor lång med fontstorlek 12 och radavstånd 1,5. Den andra intervjun varade cirka 49 och en halv minut och utfördes efter premiären den 7 november 2019. Transkriberingen blev 10 sidor lång med samma formatering som den första. Tiden mellan intervjuerna fungerade som en bra paus för mig som forskare, eftersom jag i den andra intervjun kunde komplettera det som blivit obesvarat efter den första intervjun och under observationerna.

Första observationen gjordes 13 mars 2019. Syftet var att få en inblick i vad som kunde vara möjligt att observera. Då var jag med om själva repetitionen och en ledarsamling efter repetitionen. Ledarsamlingar ordnas före repetition och föreställning för att planera den kommande dagen. Ledarna träffas också efteråt för att ge feedback och diskutera dagens händelser. På ledarsamlingar deltar alla ledare och assistenter.

Under våren deltog jag i ytterligare några repetitioner och skrev ner anteckningar i min dagbok. Jag använde mig av fältdagbok under tiden jag observerade repetitioner och föreställningar. I dagboken skrev jag ner anteckningar och citat, samt beskrev

mina egna känslor om händelser och situationer som behandlade tillgänglighet. Då jag inte hade dagboken till hands antecknade jag i ett dokument på min telefon, som jag sedan raderade efter att jag överfört anteckningarna i dagboken. Sammanlagt har jag för hand skrivit 18 sidor anteckningar i dagboken (A5 storlek).

6 Etiska överväganden

Jag känner DuvTeaterns ensemble från förut eftersom jag gjort min korta praktik på teatern och arbetat med små projekt inom föreningen. Min position som forskare har därför varit unik eftersom skådespelarna känner sig trygga i min närvaro. För mig själv som forskare har det inte heller känts obekvämt att delta i repetitioner och föreställningar. Det finns ändå mycket etiska överväganden som jag gått igenom för avhandlingen och de etiska aspekterna har jag varit medveten om under hela forskningsprocessen.

Mina observationer har inte fokuserat på skådespelarna, utan på föreningens verksamhet under en föreställningsperiod. Jag har inte samlat ihop någon slags personuppgifter, diagnoser eller andra uppgifter om någon i DuvTeatern eller DuvTeaterns samarbetspartner. Jag har endast varit intresserad av att observera hur ledare i DuvTeatern tar i beaktande tillgänglighet i enlighet med ensemblens behov. Jag har fått lov av föreningens ledning att utföra min forskning i deras verksamhet och det har jag använt som ett samtycke och lov att hänga med på repetitionerna. Informationen om mitt slutarbete skickades ut via DuvTeaterns informationsbrev (se bilaga 1) via e-post den 20 september 2019 till alla DuvTeaterns skådespelare som varit med i höstens produktion samt till deras personliga nätverk (familjer, boendepersonal, arbetshandledare m.fl.). E-posten var skriven lättläst så att så många som möjligt har haft möjlighet att förstå vad min forskning går ut på. Med tanke på dem som inte kan läsa har jag förklarat min position för ensemblen med ett lätt språk så att alla förstår varför jag är med på repetitionerna. Ingen uttryckte sin ovilja att delta under den repetitionen. Jag har även presenterat mitt slutarbete för skådespelarnas anhöriga under ett infotillfälle. Jag har också gett möjlighet för skådespelarna i ensemblen och deras anhöriga att fråga om det är någonting som de inte förstår. Informationen har getts enligt forskningsetiska riktlinjer (Forskningsetiska delegationen, 2009). Jag har arbetat som assistent i backstage-teamet bakom kulisserna under föreställningarna på hösten, så jag har varit till hands också ifall frågor skulle ha väckts efteråt. Jag är ändå medveten om att min roll som forskare antagligen har glömts bort under föreställningsperioden då jag inte aktivt påmint om min forskning.

Mina anteckningar har jag bevarat i en dagbok med ett lås. Allt material som är inspelat kommer jag att radera från min dator och telefon efter att min avhandling är färdig och materialet inte längre behövs. Jag har inte heller förvarat intervjumaterial eller anteckningar på molntjänster. (Forskningsetiska delegationen, 2009). I min magisteravhandling har jag strävat efter att ingen enskild person ska kunna kännas igen i enlighet med Forskningsetiska delegationens riktlinjer och jag har tagit hänsyn till allas integritet under hela processen.

I och med att min avhandling handlar om tillgänglighet, har jag valt att skriva en lättläst version av min magisteravhandling. Jag känner att det är det enda rätta att göra, då jag behandlar hur man gör saker tillgängligt och att alla också ska ha rätt att ta del av forskning (Lindqvist, 2016). Avhandlingen är i bilaga 3 skriven lättläst och kortfattat för att göra innehållet begripligt för dem som kan läsa. Den lättlästa bilagan är skriven med hjälp av LL-centrets grundregler och rådgivning.

De här etiska överväganden och beslut jag gjort har påverkat min avhandling på olika sätt. Den största utmaningen med de etiska aspekterna har varit i själva skrivprocessen. Jag har varit tvungen att överväga djupt vilka aspekter angående tillgänglighet jag kan skriva ner. Jag har valt att inte skriva ner sådana tillgängliggjorda aspekter som gäller skådespelarnas hälsa. Jag har också valt att inte citera från mina intervjuer, trots att citat kunde belysa och beskriva exempel bättre än akademisk text. Citat från min forskning kunde lätt kopplas med personen ifråga eftersom DuvTeatern är en liten förening och jag har velat respektera all anonymitet i min avhandling.

Under analysprocessen, märkte jag att skådespelarnas egna perspektiv kunde ha varit en betydelsefull del i min analys. Jag valde ett ledarskapsperspektiv för att begränsa mina forskningsfrågor. Inför eventuell vidare forskning skulle jag också välja med skådespelarnas röst hörda i en avhandling som berör verksamheten de medverkar i.

Ett annat dilemma jag stött på under analysprocessen var hur jag skulle använda mig av sådan information som jag inte fått under just den här föreställningsperioden, utan från mina tidigare erfarenheter med DuvTeatern eller DuvTeaterns verksamhet i allmänhet. Jag har valt att följa Mikkonens (2017) exempel och valt att använda den tidigare information som en bakgrund till forskningen, men använder endast det nya materialet i själva analysen. Med hjälp av mina tidigare kunskaper har jag också

kunnat styra min uppmärksamhet på nya saker som jag anser vara värdefullt i en etnografisk studie som den här.

Resultaten har alltså påverkats lite på grund av min roll som forskare och de etiska aspekterna och beslut jag valt att göra för att respektera forskningsetik. Den lättlästa versionen (bilaga 3) är en sammanfattning och kommer därför inte att behandla all tidigare forskning som finns skrivet i den akademiska avhandlingen i den.

7 Faktorer som har betydelse för tillgänglighet i teaterverksamhet

Efter min materialinsamling kan jag föra fram åtminstone fem betydelsefulla faktorer och enskilda arbetssätt som DuvTeatern använder för att främja tillgängligheten för skådespelarna. Det olika typerna av material gav stöd åt varandra vad beträffar det som jag själv observerade och vad som berättades i intervjuerna. Jag delar upp mina resultat i korta underkapitel och diskuterar noggrannare varje faktor för sig. De faktorer och arbetssätt jag har velat föra fram är tid, grupparbete, samarbete, improvisation, kommunikation samt övriga arbetssätt.

7.1 Tid

För DuvTeatern är användningen av tid en av de centralaste faktorerna för att kunna tillgängliggöra sin teaterverksamhet. Användningen av tillräckligt med tid i de olika delarna av produktionen främjar tillgängligheten i den mening att alla skådespelare har möjlighet att vara delaktiga då de får fungera i sin egen takt och det ges utrymme för skådespelarna att ta sin tid. Tidsanvändningen kan delas i det konstnärliga arbetet och det praktiska arbetet.

Användningen av tid är en vald arbetsmetod i det konstnärliga arbetet. Det kreativa arbetet i en repetitionsprocess tar olika tid för olika skådespelare (med eller utan funktionsvariation). Användningen av tillräckligt med tid möjliggör att alla i gruppen får delta med sina egna konstnärliga idéer och tankar. För att möjliggöra det här behövs noggrann planering inför repetitioner - hur mycket tid behövs det för vilka ändamål. Repetitionerna byggs upp enligt den planeringen.

Hela processen med att skapa, repetera och bygga en teaterföreställning kräver också tid. DuvTeatern har valt att använda ungefär 1,5–2 år på sig för att skapa en ny föreställning. Repetitionsperioden används bland annat till att undersöka teman och skapa material genom att improvisera, diskutera och skriva. Skådespelarna utvecklar sina karaktärer och roller, skapar sceniska situationer, uttryck, repliker och föreställningens olika element (det visuella, ljudvärlden, skådespeleriet, scenerierna, eventuell musik, dans osv.) till det som blir föreställningens helhet.

Repetitionsperioden på Svenska Teaterns Stora scen (själva spelscenen) för *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* var cirka 4 veckor lång, medan föreställningsperioden varade i 5 månader under vilken 16 föreställningar spelades indelade i sju föreställningssjok. Varje föreställningssjok bestod av en inledande minnesrepetition samt 2 eller 3 föreställningar. Minnesrepetitionen utgjordes i huvudsak av ett genomdrag av föreställningen utan publik, med syfte att ge samtliga medverkande (på och bakom scenen) möjlighet att minnas sin andel i föreställningen.

En faktor som tillgängliggör deltagande i det konstnärliga arbetet är användningen av tid i det praktiska arbetet utanför scenen. Till det praktiska arbetet för skådespelarna hör allt från att ställa i ordning sina egna saker, utföra toalettbesök, samt i slutet av repetitionerna att packa sina saker och ta sig till taxin som för en hem. Skådespelarna tar olika lång tid på sig - på olika sätt. För en del skådespelare tar det tid att helt enkelt ta sig från ett ställe till ett annat på grund av till exempel fysiska hinder såsom användning av rullstol eller behovet av hiss.

Till det praktiska arbetet hör även att planera tidtabeller för både repetitionsperioder samt föreställningsperioder. Institutionsteaternas kutym är att repetera antingen i tvådelade dagar (kl. 11-15 och 18-21:30) eller så kallade långa dagar (kl.10-17). De här tiderna är av olika orsaker svåra för DuvTeaterns skådespelare och därför har man i samarbete mellan DuvTeatern och Svenska Teatern hittat en mellanlösning för tidtabellerna för den aktuella produktionen, som tar i beaktande allt från förberedelser, matpauser, taxiskjutser och skådespelarnas ork. Tiderna för repetitionerna har varit ungefär 6h per repetitionsdag för DuvTeaterns skådespelare. I den tiden ingår tid för skådespelarna att göra sig klarar inför repetitioner och föreställningar samt tid för gemensam uppvärmning.

Efter att skådespelarna och föreställningens backstage-personal blivit vana vid rutinerna och tidtabellerna har DuvTeatern kunnat förkorta tiden för förberedelserna inför föreställningarna. Det här betyder att man i det praktiska arbetet är flexibel och tiden som reserverats kan anpassas också enligt behovet.

Repetitionsperioden för *I det stora landskapet* - föreställningen skulle bli intensivare än vad DuvTeaterns skådespelare varit vana vid under tidigare produktioner. Därför gjorde DuvTeatern i samarbete med Svenska Teatern redan i planeringsskedet beslutet att inte lägga föreställningarna alltför tätt inpå varandra. *I det stora landskapets*

föreställningsperiod delades därför in i sju föreställningssjok som bestod av en minnesrepetition och 2 eller 3 föreställningar var. Tiden mellan sjoken är viktiga för att både ledare och skådespelare ska få vila och eventuellt ägna sig åt annan verksamhet emellan.

En stor del av skådespelarna använder färdtjänst till och från teatern på repetitions- och föreställningsdagar. Under höstens repetitioner uppkom det problem i hur tidsplaneringen kunde förverkligas på grund av hur taxin håller de beställda avhämtningstiderna från teatern. Det finns skillnader mellan kommuner i hur färdtjänsten ordnas. En del kommuner använder bekanta chaufförer, medan i andra kommuner är chaufförerna olika varje gång. För DuvTeaterns ledare och assistenter har det funnits behov att fästa större uppmärksamhet på taxin i tidsplaneringen, eftersom en del taxin kommer betydligt senare på plats än andra i förhållande till den på förhand överenskomna tidpunkten. Ibland har taxina varit 45 minuter sena eller så har taxina väntat tiotals minuter på fel sida av teatern. En handfull gånger har taxina inte alls kommit på plats. Därför har DuvTeatern haft åtminstone tre assistenter med skådespelarna för att ta emot taxina på olika ställen runtom teatern. Assistenterna tar också vid en försening kontakt med dem som ordnar färdtjänsten i den respektive skådespelarens hemkommun för att försäkra sig om att taxin är på väg.

Ledarskapet i DuvTeatern har en betydelsefull roll i hur man på teatern planerar användningen av tiden. Under så kallade ledarsamlingar som hålls både före och efter repetitioner, samlas alla ledare och planerar vad som ska ske under repetitionerna. Det här görs för att underlätta användningen av tid under repetitioner, så att alla ledare är väl förberedda inför repetitionerna. Till ledarnas uppgifter hör också att hålla tidtabellen för dagen under repetitioner, så att inte tid går åt till sådant som till exempel kan gås igenom under pauser eller efter själva repetitionen. Till planeringen hör också att planera in tid inför repetitioner för att samla alla i arbetsgruppen (skådespelare, ledare och övriga) och dela tankar och känna av stämningen samt tillsammans gå igenom det som ska gås igenom under repetitionen.

Enligt mina observationer krävs det mycket flexibilitet av ledarna för både det konstnärliga och det praktiska arbetet. DuvTeatern anlitar assistenter som hjälper skådespelarna att hålla tidtabellen inför både repetitioner och föreställningar.

7.2 Grupparbete

För DuvTeatern är grupparbete ett av de centrala arbetssätten när det gäller allt från att repetera scener till att skriva ett manus. Grupparbete används både i det konstnärliga arbetet och i det praktiska arbetet som möjliggör det konstnärliga arbetet. Grupparbete och samarbete är arbetssätt som går hand i hand, men jag vill ändå skilja på de här två arbetssätten eftersom det går att finna olikheter i hur man använder sig av dem.

DuvTeaterns ensemble har tillsammans skrivit manuset till föreställningen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika*. Skrivandet har skett både individuellt och i grupp. Ett exempel på användning av grupparbete i manusskrivandet kom fram under en repetition på våren. Skådespelarna fick som uppgift av regissören att tillsammans i grupp fundera ut hur vissa roller i föreställningen skulle reagera i vissa situationer. Om roll 1 gör så här, hur skulle då roll 2 reagera eller säga? I sådan typ av grupparbeten behövs ledarskapet i att styra diskussionen om manuset så att skådespelarna förstår den och kan delta i den. Styrningen av diskussionen sker genom att stödja skådespelarnas kreativitet genom att till exempel sätta ord på idéer som uttrycks icke-verbalt och låta alla berätta sina tankar om den aktuella delen av manuset.

För ledarskapet innebär det här grupparbetet noggrann planering och flexibilitet. Ledaren i gruppen, som i repetitionstillfällen är regissören, är den som för fram en idé om vad teatergruppen ska göra till näst. Idéerna som regissören för fram är för det mesta sådana som tidigare förts fram av någon i ensemblen. Regissören har sedan tagit fasta på idéerna och planerat en arbetsplan utgående från dem.

Ledarna i DuvTeatern utgör en grupp som planerar tillsammans. Det här gäller både gruppen ledare och assistenter som jag definierade tidigare i avhandlingen. Nästan all planering i produktionen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* har gjorts i grupp eller i par, både i de konstnärliga och de praktiska delarna av arbetet. Grupparbete syns alltså också i hur ledarna arbetar i grupp för att planera och forma repetitioner och föreställningar.

7.3 Samarbete

Det som går hand i hand med grupparbete är samarbete. Då grupparbete används av skådespelare, assistenter och ledarteamet, så används samarbete för att sammanföra olika parter utanför DuvTeatern. DuvTeatern samarbetar i samband med varje produktion tillsammans med någon annan instans eller teatergrupp. I produktionen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* har DuvTeatern samarbetat med Svenska Teatern, Resonaargroup och Wegelius Kammarstråkar. DuvTeatern har inte en egen scen, utan lånar en scen av och samarbetar med teatrar, i den här produktionen med Svenska Teatern. En orsak till att DuvTeatern valt att samarbeta mycket med andra teatrar är för att få olika människor att mötas. DuvTeatern tar inte aktivt politisk ställning, men man kan från ett socialpolitiskt perspektiv se både samarbetet med andra och pjäsen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* som sätt att sprida kunskap om funktionsvariationer till flera människor.

Till DuvTeaterns arbete hör till exempel att hålla aktiv kontakt med boenden, stödpersoner och familjer samt taxiservice. Kontakten behövs för att ordna bland annat taxiskjuts och planera tidtabeller samt för att till exempel se till att skådespelarna har med sig vad de behöver och för att familjerna vet vad som händer på teatern. Ett stort samarbete sker alltså också runt om föreställningarna som ett slags nätverk som inte alltid syns utåt till exempel till publiken.

Skådespelarna (med eller utan funktionsvariation) visar också hänsyn till varandra och gör gärna saker tillsammans, vilket jag ser som en viktig faktor för samarbetet i DuvTeatern. Det finns flera skådespelare som visar sin omtänksamhet med att stödja de andra till exempel om någon är nervös. Skådespelarna stöder varandra före entréer och gläder sig tillsammans då man kommit ihåg alla sina repliker, vilket har kommit fram flera gånger i mina observationer under både repetitioner och föreställningar. Andra exempel på skådespelarnas samarbete är att skådespelarna påminner varandra om att dricka, äta och vila mellan akterna i föreställningen och under pauserna på repetitionerna.

För både ledare och assistenter innebär samarbete att ha kontakt och leda hela arbetsgruppen som i och med de olika samarbetena kan bli en ganska så stor grupp. I den här produktionen har samarbetet på och bakom scenen innefattat kring 100

personer. Ledarna har också ansvar att försöka sammanföra de olika grupperna och stödja de utomstående skådespelarna att möta DuvTeaterns skådespelare och förstå de arbetssätt man använder på DuvTeatern. Den här kontakten kan behövas till exempel då man på institutionsteatrar är vana vid olika slags repetitionstidtabeller och hur scenerna framskrider, medan man i DuvTeatern använder mer tid och hjälper varandra på scen till exempel med att komma ihåg repliker. Samarbete mellan olika instanser är en viktig komponent i DuvTeaterns arbete. Tillgänglighet kan också innebära att främja anpassningen för samarbetsparterna att komma in i DuvTeaterns verksamhet. Det är inte självklart för alla vad arbete med personer med funktionsvariationer kan innebära. Det tar tid och anpassning även för professionella skådespelare för att hitta gemensamma arbetssätt och rutiner med DuvTeaterns skådespelare.

7.4 Improvisation

Varje DuvTeaterns manus skapas med hjälp av improvisation. Inget manus är fastslaget från början, vilket innebär att DuvTeaterns skådespelare bland annat får utveckla sin roller och hittar på sina egna repliker. På DuvTeatern gör man det här genom att de repliker, gester och annat kroppsspråk som skapas på repetitioner skrivs upp eller dokumenteras i foto eller film av en av ledarna som fungerar som repetitionsassistent. Repetitionerna styrs av regissören så att manusarbetet framskrider på ett sätt som alla kan hänga med i. Då skådespelarna själva får improvisera fram sina egna repliker med sina egna ord, hjälper det skådespelaren att äga sin roll och känna sig bekväm med den roll man spelar i föreställningen. Skådespelaren kommer också bättre ihåg sina repliker då det är man själv som kommit på sin reaktion till det som sker i pjäsen. Det självskrivna manuset blir därmed mer tillgängligt för skådespelarna.

Också på själva scenen under föreställningar sker improvisation. En del roller är sådana som ger skådespelare möjlighet att improvisera under föreställningen. Skådespelarnas roller har i huvudsak skapats av skådespelarna själva. Skådespelarna får därmed också möjligheten att påverka vilken roll de får i pjäsen. Ibland skapas en roll för att skådespelaren ska ha möjlighet att göra det hen tycker om, men ibland också för att skådespelaren ska kunna utmana sig själv genom att pröva på någonting nytt. Stödskådespelarna har ett ansvar att stöda skådespelare på scen. Stödskådespelarna improviserar också på scen om det till exempel händer att en

skådespelare inte kommer ihåg sina repliker. Enligt observationerna som gjorts under föreställningar kan det också ibland hända att en skådespelare är för trött eller stressad för att klara av att gå in på scen. Det kan också ske andra oplanerade situationer under föreställningar, till exempel att någon bekant i publiken påverkar skådespelarnas arbete. Det är en del av stödsådespelarnas arbete att tillsammans med DuvTeaterns skådespelare att improvisera så att scenen kan gå framåt i pjäsen trots att det sker någonting oplanerat. Enligt mina observationer är improvisation en viktig del av tillgängligheten på teater, eftersom det finns utrymme för misstag eller oplanerade händelser som med hjälp av improvisation inte stannar upp föreställningarna. Med andra ord är det alltså inte hela världen ifall en skådespelare inte kommer ihåg alla sina repliker eller scenerier på scenen. Tvärtom är de så kallade ”misstagen” välkomna eftersom de kan leda till någonting nytt, konstnärligt och mänskligt värdefullt.

Ibland är ledare och assistenter tvungna att improvisera bakom scenen. Det finns många praktiska exempel från mina observationer bakom kulisserna under föreställningarna och repetitionerna. Ifall en skådespelare inte är redo att gå in på scenen då hen borde göra det - vad gör man då? Eller hur ska man beskriva tid och brådska till en skådespelare som inte har en tidsuppfattning i timmar/minuter? Användning av olika ord som till exempel liten och kort kan vara mera beskrivande för en skådespelare istället för att använda ordet snabbt och fort. Vi assistenter bakom scenen har använt oss av timer som meddelar med ljud då en viss tid gått, för att meddela tid och låta skådespelaren samla sig före scener. Ett par gånger har det under höstens föreställningar funnits behov av att göra det beslutet att en skådespelare inte går in på scenen just nu på grund av att skådespelaren är för trött eller för stressad. Istället kan skådespelaren i fråga förbereda sig för följande entré. Alla de här (ibland väldigt snabba) besluten och sätten att arbeta kräver flexibilitet och improvisation också av ledarna, assistenterna och de andra (till exempel påklädare) som arbetar bakom scenen.

För att minska på plötsliga oplanerade händelser bakom scenen, har ledarna och assistenterna analyserat de oplanerade händelserna noggrannare och jobbat för att skapa bättre förutsättningar för den skådespelaren som uteblivit från scener. Orsaken till de stressfulla situationerna är enligt mina observationer den, att tempot bakom scenen tidvis är väldigt snabbt och att det kan vara svårt att hålla sig till rutiner och tillgänglig kommunikation med alla samtidigt, vilket för en del skådespelare är viktigt

med tanke på skådespelarens eget fokus på skådespelararbetet. Skådespelaren som uteblev från scener fick därför en egen backstage-assistent som har möjlighet att lägga all sin fokus på skådespelaren och kommunikationen med skådespelaren i fråga. En av DuvTeaterns assistenter gjorde också ett eget bildmanus för skådespelaren som hen kan använda för att få bättre kontroll över vad som sker till näst. Andra sätt som man i efterhand använt sig av för att tillgängliggöra arbetet är en tillgänglig scenförteckning med bilder på scener och skådespelare, som kan användas av alla skådespelare bakom scenen. För en handfull skådespelare har det varit till hjälp att gå igenom scenerna för föreställningen för att veta i vilken ordning de kommer.

7.5 Kommunikation

Kommunikation är viktigt på alla tänkbara sätt i DuvTeaterns arbete. DuvTeatern strävar efter att ha alla i åtanke då man förklarar och berättar något till skådespelarna. Med kommunikation menar jag i det här fallet både talat språk och stödtecken.

På repetitioner tar ledarna i beaktande att alla ska kunna förstå vad som sägs och förklaras. DuvTeatern strävar efter att använda olika kommunikationssätt så att alla ska ha möjlighet att förstå vad som sägs. Alla kommunicerar inte bara med tal. Vissa använder stödtecken och gester för att förstå och bli förstådda. Ledarna och assistenterna talar tydligt så att alla hör vad de säger. Ledarna och assistenterna strävar efter att vara riktade mot och titta på den man pratar med, så att de som lyssnar också har möjlighet att läsa på läpparna vad som sägs.

För dem som arbetar aktivt med skådespelare med olika funktionsvariationer kan det vara till nytta att lära sig att använda och förstå tecknade ord och meningar. Det finns det officiella finlandssvenska och finska teckenspråket, men det finns också stödtecken som kan stödja förståelsen i talat språk för dem som lyssnar eller talar. Stödtecken är ord som tecknas med teckenspråk för att stöda, klargöra och visualisera det talade språket (Pulli, u.å.). Ibland kan personer komma på egna tecken för saker och då anpassar man sig till dem för att göra kommunikationen tillgängligt för enskilda personer.

En kommunikationsmetod som specifikt används av DuvTeatern är att man aktivt förklarar och frågar om svåra ord eller om någonting blivit oklart för någon. Vem som

helst i gruppen kan ställa frågan - vad menar du med det? Om någon inte förstått förklaras det med lättare begrepp så att alla ska förstå.

Det är också bra att kommunicera och tala högt om känslorna som olika scener och repliker ger upphov till. Under repetitioner upprepas och påminns det flera gånger att det är endast teater och att det som händer i pjäsen inte är på riktigt. Ibland kan någon av skådespelarna ha svårt att skilja mellan en roll och skådespelaren som spelar rollen. Det är viktigt att komma ihåg att den skådespelaren som spelar rollen inte är arg trots att karaktären i skådespelet är det i den situationen. Skådespelarna har också möjlighet att kommunicera om man tycker att någonting i berättelsen upplevs som skrämmande eller orättvist. I DuvTeatern tar man tid till att lyssna på vad den andra har att säga.

Det är ändå omöjligt att ta hänsyn till alla på samma gång. Som jag tidigare nämnt så har samarbetet i just den här produktionen innefattat kring 100 personer. I produktionen har man ändå strävat efter att använda tillgängligt språk åtminstone till dem man riktar sin kommunikation till.

Tillgänglighet med tanke på språkliga variationer har också tagits i beaktandet i själva föreställningen med publiken i åtanke. I själva föreställningen används också stödtecken. På Svenska Teatern finns det därtill möjlighet att få textning på finska och svenska via en mobilapplikation. Dessutom syntolkades tre av föreställningarna och tre av föreställningarna teckentolkades till finlandssvenskt respektive finskt teckenspråk.

7.6 Övriga arbetssätt

Som tillägg till de ovannämnda faktorerna för att främja tillgänglighet har jag under mina observationer märkt en del arbetssätt som jag inte velat koppla ihop med någon av de större helheterna som kommit fram under min forskningsprocess. Arbetssätten har handlat om att göra DuvTeaterns arbete tillgängligt och jämlikt.

DuvTeatern har i pjäsen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika* mycket sång som skådespelarna tillsammans skrivit texterna till. De egna orden underlättar att komma ihåg orden till sångtexterna för dem som varit med och skrivit texterna. Andra sätt att öva sångtexterna är att sjunga bit för bit efter ledarens modell, alltså att ledaren sjunger först en bit och andra sjunger efter. Den som leder sången har också

vänt sig mot skådespelarna så att de som har nedsatt hörsel ser munnen på den som leder sången, så att de kan läsa på läpparna vad som sjungs.

Alla i DuvTeatern värmer upp tillsammans före repetition och föreställning. Man har planerat den fysiska uppvärmningen så att alla ska kunna delta. Den fysiska uppvärmningen har genom olika övningar fokuserat på rörlighet, kroppsordination, balans och på att värma upp kroppens stora muskelgrupper. Uppvärmningen av rösten görs så att också de som inte kommunicerar med ljud kan mima med läpparna och vara med i röstuppvärmningen. Inför föreställningar har man i röstuppvärmningen haft som vana att sjunga en sång från pjäsen där också orden tecknas med stödtecken. För att öka jämlikheten mellan skådespelarna har alla under det här projektet använt mikrofoner, också de som inte kommunicerar med ljud eller har repliker som innefattar ljudande.

För de skådespelare som inte läser skriven text har man i DuvTeatern skapat en scenförteckning i bilder. Scenförteckningen togs i bruk i mitten av föreställningsperioden. Scenförteckningen har under föreställningar använts aktivt också av skådespelare som kan läsa. Under höstens lopp planerades också att skapa ett bildmanus som stöd för dem som inte läser ett skrivet manus. Ett personligt bildmanus förverkligades till en skådespelare för att ge skådespelaren en sammanhängande struktur på föreställningen och de scener skådespelaren var med i. Bilder som stöd har också använts i delar av DuvTeaterns lättlästa programblad för publiken.

Till sist vill jag ännu föra fram att även användningen av stödsådespelare och assistenter hör till DuvTeaterns arbetssätt. Till assistenternas uppgifter hör att stöda skådespelarna i praktiska angelägenheter som berör till exempel eventuell medicinering, toalettbesök, allergier, taxi-skjutsar med mera. Assistenterna har ansvaret över att stöda skådespelarna i att vara på rätt ställe på rätt tillfälle under repetitioner och föreställningar.

8 Begreppsliga reflektioner kring teater, ledarskap och tillgänglighet

Syftet med min magisteravhandling var att beskriva hur man kan arbeta på ett tillgängligt sätt i en teater. Mina forskningsfrågor var

- 1) Vilka faktorer är betydelsefulla för att främja tillgänglighet i en teaterproduktion? Hur syns strävan för tillgänglighet i DuvTeaterns arbetssätt under repetitioner och föreställningar?
- 2) Hurdant ledarskap används i produktionen och vad innebär ledarskap i det här sammanhanget?

Som resultat har jag kunnat identifierat fem olika faktorer och arbetssätt som kan fungera som en grund till ett tillgängligt teaterarbete. Jag har också diskuterat några andra arbetssätt som kan fungera som stöd till ett teaterarbete där tanken är att alla ska kunna vara delaktiga.

Den tidigare forskningen handlar om att se teater för personer med funktionsvariationer både som konst och socialvård (se till exempel Ineland 2004; McCaffrey 2018; Sauer 2004), och det finns många teatergrupper med skådespelare med intellektuella funktionsvariationer som fungerar som dagverksamhet. I jämförelse med de tidigare forskningarna som gjorts, har även DuvTeaterns verksamhet två dimensioner – föreställningsverksamhet med konstnärliga målsättningar samt den pedagogiska verksamheten med pedagogiska och sociala målsättningar. Man försöker stödja skådespelarna att vara så delaktiga och självständiga som möjligt i DuvTeaterns teaterproduktioner. Det kan ske genom att låta skådespelarna ta den tid de behöver för att utföra till exempel sin entré eller ta sin lunchpaus i egen takt. Också det faktum att man som ledare försöker utmana skådespelarna att utforska nya dimensioner i sitt konstnärskap är ett sätt att främja skådespelarnas självständighet. Det som sker i processen att skapa en föreställning tillsammans kan för skådespelarna också ha en social betydelse, vilket kan främja den sociala delaktigheten som Tøssebro (2006) har tagit fram, i och med att personer med funktionsvariationer ofta kan känna sig ensamma för att de inte på samma sätt är socialt delaktiga i samhället. Som tidigare studier kommit fram till har ledarskapet en

betydelse för att främja tillgänglighet och därmed öka delaktighet och jämlikhet i samhället.

I början av min avhandling definierade jag det breda begreppet delaktighet som individens möjlighet att fungera självständigt. Det här innebär att alla ska få delta i beslut som berör en själv, vara i samspel med andra och göra sådant som man tycker om att göra. För att möjliggöra det här krävs det aktivitet av samhället, för att tillgängliggöra omgivningen (Lindqvist 2008). Enligt Hjort och Panican (2011) har alla ändå inte samma möjligheter att utnyttja samhällets service eftersom kraven som ställts inte är i proportion till alla medborgare. Delaktigheten kräver alltså omgivningens tillgänglighet, vilket DuvTeatern aktivt ser med stort allvar på. Både den praktiska och konstnärliga omgivningen på teatern ska göras så tillgängligt som möjligt, så att alla skådespelare kan fokusera på det de är på teatern för att göra – att skådespela. Det skiljer sig från Vehmas (2015) konstaterande att man inte anpassar miljön till individer, utan förändrar individer enligt miljön.

Det har i intervjuerna framkommit att det finns mycket kring tillgänglighet i allmänhet och i teatersammanhang som man ännu kan göra bättre. Jag har under året observerat idéer i diskussioner och i intervjuer. För det mesta handlar det om att satsa mera på det som DuvTeatern redan delvis gör, till exempel utöka användande av scenförteckning med bild, bildmanus och att kommunicera oftare på olika tillgängliga sätt så att alla samtidigt skulle förstå vad som berättas. Det främsta utvecklingsförslaget som jag har gällande tillgänglighet i DuvTeatern är att man borde skapa ett botten till ett bildmanus som kan användas av alla skådespelare. Trots att många i ensemblen kan läsa, så har många nytta av bilder, vilket syns i användningen av scenförteckning i bild som togs i bruk vid mitten av föreställningsperioden för produktionen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika*. Jag skulle föreslå att man skapar en grunden till bildmanuset redan i det skede man börjar skapa det skriftliga manuset. Enligt mina observationer finns det då mera tid att sedan anpassa bildmanuset till de förändringar som sker i det skriftliga manuset.

En sak som jag inte kan lämna utanför min avhandling är en diskussion om möjligheten för personer med funktionsnedsättningar att få utbildning. Med tanke på tillgänglighet och framförallt delaktighet i samhället borde skådespelarna och andra med funktionsvariationer få möjlighet att pröva på eller söka in till (i det här fallet) en

teaterutbildning. Det skulle krävas mera individuellt anpassad utbildning, men det skulle vara en väldigt stor positiv förändring för delaktigheten i samhället. Moomsteatern i Malmö i Sverige har haft ett projekt där de samarbetat med Teaterhögskolan i Malmö och gett möjlighet för en handfull skådespelare med funktionsvariationer att vidareutbilda sig på högskolan (Moomsteatern, u.å). En utveckling av liknande samarbete kan främja ett jämlikare samhälle gällande skådespelare med olika funktionsvariationer.

Ledarskapets betydelse har kommit fram på många olika sätt under min forskningsprocess. I DuvTeaterns verksamhet kan man finna många olika slags ledarskap, som jag i den här avhandlingen delat upp som ledare i det konstnärliga arbetet och assistenter i det praktiska arbetet. Som jag nämnde tidigare i studien så kan man känna igen ledarskapets tre R (resurser, relationer och resultat) i DuvTeaterns verksamhet. De resurser ledarna har i DuvTeatern använder de för att sammanföra olika slags människor och grupper för att tillsammans åstadkomma teaterverksamhet. Resurserna är till exempel utbildning, erfarenheter samt mycket tid och omtanke för alla i ensemblen. De relationer som bildas i DuvTeatern är något unikt och eftersträvansvärt, vilket många anser vara det bästa med verksamheten. Slutresultaten kan också publiken ta del av och njuta av, nämligen själva föreställningen.

Som Malten (2000) påpekar är ledarskapsforskningen på 2000-talet ense om att ledarens funktioner är att planera, handleda, kontrollera och utvärdera verksamheten. I DuvTeaterns verksamhet kan man finna samma funktioner, där tyngdpunkten ligger i planeringen. Både ledarna för det konstnärliga arbetet och assistenterna för det praktiska arbetet lägger mycket tid på att planera verksamheten, till exempel tidtabeller. Som Kouzes och Posner (2008) diskuterar är ledarskapet ett livslångt lärande, och på DuvTeatern utvärderar och reflekterar man över händelser som skett under repetitions- och föreställningsdagarna, och anpassar arbetet enligt behoven. Exemplet med att ha en personlig assistent till en skådespelare stöder det här påståendet.

Ledarskapet i DuvTeatern är en relation till alla medarbetare, enligt det som Kouzes och Posner (2008) skriver i deras studie. Alla ledare och assistenter har under mina observationer sett saker från olika perspektiv och kommit överens med alla. Det här är egenskaper hos en bra ledare enligt Kouzes och Posner. Det är också egenskaper

som hör till det personinriktade ledarskapet där ledarskapet fokuserar på sina medarbetare (Malten 2000). I DuvTeaterns verksamhet kan man ändå definiera ett resultatnriktat ledarskap då målet är att få ihop en föreställning för publiken.

Efter min forskningsprocess kan jag påpeka att ledarskapet har en betydelse i hur man tillgängliggör teater. De faktorer som jag plockat fram ur DuvTeaterns verksamhet - tid, grupparbete, samarbete, improvisation och kommunikation - möjliggörs av ledarna och assistenterna i verksamheten tillsammans med skådespelarna. Noggrann planering av både det praktiska och konstnärliga arbetet är de centrala delarna i att göra teater tillgängligt. Det är på ledarnas ansvar att ta beslut om vilken del av tillgänglighet man väljer att fokusera på ifall det inte går att tillgängliggöra allt på samma gång. Den konstnärliga ledaren har som sitt slutliga ansvar att få ihop en föreställning och då finns det beslut man måste göra för att nå det målet.

En viktig del av mina resultat är den ökade kunskapen om vad ett tillgängligt arbete kan innebära och möjligtvis en ökad förståelse för arbetet från ett sociokulturellt perspektiv. Som i studien där Vehmas (2015) beskriver funktionshinder (fin. *vammaisuus*), så är det vi gör med de medicinska diagnoserna helt förankrat i samhällets normer, vilka vi själva formar. DuvTeatern med sin aktiva (både konstnärliga och pedagogiska) verksamhet ger också möjlighet för utomstående, som till exempel publik, att få kunskap om teater och funktionsvariationer. Det finns mycket inom tillgänglighet och delaktighet inom funktionshinderområdet som ännu behöver utvecklas och det första steget till utvecklingen sker via kunskap och information.

Den här studien ger en beskrivning på hur DuvTeatern har arbetat under produktionen *I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika*. Eftersom det inte finns mycket forskning kring det här ämnet, hoppas jag att det här är en början till en fortsatt socialvetenskaplig forskning och framförallt ökad kunskap om tillgänglighet. Med mina forskningsresultat hoppas jag att jag gör en liten satsning till att främja tillgänglighet och kunskap inom konst och teater för personer med funktionsvariationer. Det viktigaste med min forskning är bidraget till funktionshinderforskningen och en utökad kunskap om vad kan vara bra att tänka på då man leder en teatergrupp med funktionsvariationer.

Källförteckning

Skriftliga källor

- Altermark, N. (2018). *Citizenship inclusion and intellectual disability: Biopolitics post-institutionalisation*. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Auslander, P. & Sandahl, C. (2005). *Bodies in commotion: Disability and performance*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bahner, J. (2016). *Så nära får ingen gå: En studie om sexualitet, funktionshinder och personlig assistans*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Blake, R. R. & McCanse, A.A. (1991). *Grid-metoden: Värderingar och ledarskapsdiagnoser*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Blake, R. R. & Mouton, J. S. (1972). *Johtamisen psykologiaa: The managerial grid*. Helsinki.
- Blomberg, B. (2006). *Inklusion en illusion? Om delaktighet i samhället för vuxna personer med utvecklingsstörning*. Umeå: Universitet. Hämtad 26 mars 2019 från <http://www.avhandlingar.se/avhandling/255850819d/>
- Carey, M. (2012). *Qualitative Research Skills for Social Work: Theory and Practice*. Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
- DuvTeatern (2019). Om DuvTeatern. Hämtad 2019-3-26 från <https://duvteatern.fi/sve/om/>
- DuvTeatern (2019). Verksamhet. Hämtad 2019-3-26 från <https://duvteatern.fi/sve/verksamhet/>
- Eriksson, P., & Kovalainen, A. (2008). *Introducing Qualitative Methods: Qualitative methods in business research*. London: SAGE Publications Ltd doi: 10.4135/9780857028044
- Finlands FN-förbund. (2016). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och dess fakultativa protokoll*. Från https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_sv_net.pdf
- FDUV. (u.å). Frågor och svar om intellektuell funktionsnedsättning och andra begrepp. Hämtad 2019-2-3 från FDUV, <https://fduv.fi/sv/information/begrepp/>
- Forskningsetiska delegationen (2009). Etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och förslag om ordnande av etikprövning. Från <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/etiskapriciper.pdf>
- Ginnerup, S. (2009). *Achieving full participation through universal design*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Hjort, T. & Panican, A. (2011). Valfrihet - en utmaning för det sociala medborgarskapet. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 17 (3).
- Ineland, J. (2004). Disability, culture and normative environments: The art and therapy discourse in theatre projects within the disability area. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6(2), pp. 131-150.
- Jacobsen, D. I., Järvå, H. & Wallin, B. (2012). *Förståelse, beskrivning och förklaring: Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete* (2. [uppdaterade och utök.] uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Jakobsson, I. (2011). *Specialpedagogik och funktionshinder: Att möta barn och unga med funktionsnedsättningar i en utvecklande lärmiljö*. Stockholm: Natur & kultur.
- Justesen, L., Andersson, S. & Meyer, N. M. (2011). *Kvalitativa metoder: Från vetenskapsteori till praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Katsui, H. (2006). Vammaisten ihmisoikeuksista etelässä. I Teittinen (Red.), *Vammaisuuden tutkimus*. [Helsinki]: Yliopistopaino.
- Kempe, A. (2013). *Drama, disability and education: A critical exploration for students and practitioners*. London: Routledge.
- Konu, A. & Viitanen, E. (2008). Shared leadership in Finnish social and health care. *Leadership in Health Services*, 21(1), pp. 28-40.
doi:10.1108/17511870810845888
- Kotter, J. 2008. What Leaders Really Do. I B. Gallos Joan V. - Heifetz Ronald A (red.): *Business Leadership: A Jossey-Bass Reader*. s. 5-15.
- Kouzes, J. & Posner, B. 2008. The Five Practices of Exemplary Leadership. I B. Gallos Joan V. - Heifetz Ronald A (red.): *Business Leadership: A Jossey-Bass Reader*. s. 26-34.
- Lindqvist, A-M. (2016) Brukarmedverkan i praktikforskning – reflektioner kring delaktighet för personer med utvecklingsstörning. I verket Mirja Satka, Ilse Julkunen, Aino Kääriäinen, Ritva Poikela, Laura Yliruka & Heidi Muurinen (Red.) *Käytäntötutkimuksen taito - Praktikforskningens konst*. Helsinki: Heikki Waris -instituutti & Mathilda Wrede-institutet, 161–183.
- Lindqvist, A. (2008). *Delaktighet för personer med utvecklingsstörning i en forsknings- och omsorgskontext granskat ur ett medborgarperspektiv*. Helsingfors: Finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området.
- Londen, M. (2004). *Communicational and educational choices for minorities within minorities: The case of the Finland-Swedish deaf*. Helsinki: [Helsingin yliopisto].
- Lunabba, H. (2013). *När vuxna möter pojkar i skolan: Insyn, inflytande och sociala relationer*. Helsingfors: Mathilda Wrede-institutet.
- Maltén, A. (2000). *Det pedagogiska ledarskapet*. Stockholm: Studentlitteratur.

- Maskonen, R. (2019, 7 oktober). Avustaja Jannina Tallberg on vieressä, kun Miika ja Raila Riikonen harrastavat seksiä: "Pystyn sulkemaan itseni pois siitä tilanteesta". *Yle*. Hämtad från <http://yle.fi>
- McCaffrey, T. (2018). Institution, care, and emancipation in contemporary theatre involving actors with intellectual disabilities. I Hadley & McDonald (red.), *The Routledge Handbook of Disability Arts, Culture, and Media*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Mikkonen, E. (2017). *Bridges over the mountain ranges: Ethnography on the complexities of transition in women's social position in Nepalese rural communities*. Rovaniemi: University of Lapland.
- Moomsteatern. (u.å). Om Moomsteatern. Hämtad 2019-12-15 från <https://moomsteatern.com/om-moomsteatern/>
- Myndigheten för delaktighet. (2017). Begrepp. Hämtad 2019-2-5 från Myndigheten för delaktighet via <http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/begrepp/#link1>
- Nordlund-Spiby, R. (2018). *Om att använda rätt begrepp - funktionshinder, funktionsnedsättning eller funktionsvariation?* Hämtad 2019-2-5 från Institutet för hälsa och välfärd, <https://blogi.thl.fi/sv/om-att-anvanda-ratt-begrepp-funktionshinder-funktionsnedsattning-eller-funktionsvariation/>
- Pulli, T. (u.å). Tecken är ett stöd till talet. Hämtad 2020-1-20 från <https://papunet.net/svenska/information/tecken-ar-ett-stod-till-talet>
- Raitakari, S., Kulmala, A., Günther, K., Juhila, K. & Saario, S. (2012). Vakava mielen sairaus ja eriarvoisuus arjessa. *Janus Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 19(4), 326-341. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/50631>
- Sauer, L. (2004). *Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern*. Umeå universitet
- Social- och hälsovårdsministeriet. (u.å). Främjande av delaktighet. Hämtad 2019-4-28 från <https://stm.fi/sv/delaktighet>
- Social- och hälsovårdsministeriet. (2018). Rätt till delaktighet och likabehandling Nationellt handlingsprogram för FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning 2018–2019. Tillgängligt elektroniskt via <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160833>
- Solvang, P. (2018). Between art therapy and disability aesthetics: a sociological approach for understanding the intersection between art practise and disability discourse, *Disability & Society*, 33:2, 238-253, DOI: 10.1080/09687599.2017.1392929
- Sonck, F. (2017, 23 december). "Det finns inget utrymme för den arga eller kåta funkisen". *Hufvudstadsbladet*. Hämtad från <http://hbl.fi>
- Syvjärvi, A & Pietiläinen, V. (2016). *Inhimillinen ja tehokas sosiaali- ja terveysjohtaminen*. Tampere University Press 2016.

- Teittinen, A. (2006). *Vammaisuuden tutkimus*. [Helsinki]: Yliopistopaino.
- Temple, J. (2006). Osallistaminen, oikeudenmukaisuus ja opettajankoulutus. I Teittinen (Red.), *Vammaisuuden tutkimus*. [Helsinki]: Yliopistopaino.
- Tøssebro, J. (2006). Deinstitutionalisaatio - kehitysvammaisiin henkilöihin kohdistuvan politiikan ja palvelujen muuttumisesta. I Teittinen (Red.), *Vammaisuuden tutkimus*. [Helsinki]: Yliopistopaino.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuominen, P. (2016). Intellektuell funktionsnedsättning – utvecklingsstörning. Hämtad 2020-01-19 från <https://www.1177.se/sjukdomar--besvar/hjarna-och-nerver/larande-forstaelse-och-minne/intellektuell-funktionsnedsattning---utvecklingsstorning/>
- Vehmas, S. (2015). Vammaisuus ja yhteiskunnallisesti luodut haitat. *Janus Sosiaalipolitiikan ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 22(1). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/51161>
- Vehmas, S. (2005). *Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Helsinki: Gaudeamus: 2005
- Viitanen, E. & Konu, A. (2009). Leadership style profiles of middle-level managers in social and health care. *Leadership in Health Services*, 22(2), pp. 108-120. doi:10.1108/17511870910953779
- Wolcott, H. F. (2008). *Ethnography: A way of seeing* (2nd ed.). Lanham, MD: Altamira Press.

Författningar

- Lag angående specialomsorger om utvecklingsstörda 1977/519. Genomfört i Helsingfors 23.6.1977. Tillgängligt elektroniskt via <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>>
- Finlands grundlag 1999/731. Genomfört i Helsingfors 11.6.1999. Tillgängligt elektroniskt via <<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>>
- Socialvårdslag 2014/1301. Genomfört i Helsingfors 30.12.2014. Tillgänglig elektroniskt via <<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2014/20141301>>

Bilaga 1: Informationsbrev

SLUTARBETEN OM “I DET STORA LANDSKAPET”

Under hösten kommer två personer att skriva om föreställningen “I det stora landskapet” som en del av sina studier.

Den ena är Sara Haapalahti som alla skådespelare redan känner. Hon jobbar som assistent bakom scenen i “I det stora landskapet”. Sara skriver dessutom ett slutarbete om hur man kan göra teater och skådespeleri tillgängligt för alla. Hon studerar vid högskolan Soc&kom i Helsingfors och skriver en magisteruppsats i ämnet Socialt arbete. Sara kommer inte att nämna någon skådespelare vid namn i sin uppsats.

Om ni har frågor när ni Sara på adressen sara.haapalahti@helsinki.fi.

Bilaga 2: Intervjufrågor

Verksamhetsledare

- 1) Beskriv din roll i DuvTeatern. Vilka är dina arbetsuppgifter?
- 2) Hur väljer ni skådespelarna till ensemblen?
- 3) Arbetar ni inom ett visst mönster (till exempel upplägg av manus)?
- 4) Hurdana metoder har ni? Hur har metoderna i DuvTeatern förändras under åren?
- 5) Finns det någonting som du tycker att borde utvecklas med tanke på tillgänglighet, i er verksamhet men också i teater överlag?
- 6) Hur ser du på ditt ledarskap? Hurdant ledarskap är det frågan om? Vad är målet med ledarskapet?

Konstnärlig ledare

- 1) Beskriv din roll i DuvTeatern. Vilka är dina arbetsuppgifter?
- 2) Hur skiljer sig DuvTeaterns repetitioner från "vanlig" teater?
- 3) Hur väljer ni rollerna för skådespelarna?
- 4) Vilka metoder använder du dig av i ditt arbete?
- 5) Hur ser du på ditt ledarskap? Hurdant ledarskap är det frågan om? Vad är målet med ledarskapet?

Bilaga 3: Lättläst version

Hur kan man göra teater tillgängligt?

En magisteravhandling om DuvTeatern under år 2019.

Magisteravhandling i socialt arbete
Helsingfors universitet
Skribent Sara Haapalahti
Studienummer 014604243
Handledare Marjaana Seppänen

Kapitel 1: Inledning

Min magisteravhandling handlar om hur DuvTeatern arbetar för att göra teater tillgängligt, så att alla skådespelare kan vara med. Min magisteravhandling är ett slutarbete för mina studier på universitetet. Jag är intresserad av hur man arbetar så att teater kan vara tillgängligt för alla skådespelare.

Skådespelare använder olika sätt att öva till exempel manus och sångtexter. Att ha möjlighet att öva på sitt eget sätt kallas tillgänglighet.

För att teater ska vara tillgängligt, behövs en ledare som arbetar med tillgängligheten. Ledaren kan leda gruppen på olika sätt. I mitt slutarbete skriver jag om de sätten som ledarna arbetar på DuvTeatern.

Det finns inte mycket forskning i Norden som handlar om tillgänglighet på teater. Därför är hoppas jag att mitt slutarbete är betydelsefullt, eftersom den ökar informationen om teater och om personer med funktionsvariationer.

Kapitel 2: DuvTeatern

DuvTeatern grundades år 1999 i Helsingfors. DuvTeatern arbetar med teaterföreställningar, workshoppar och dramaklubbar. Skådespelarna på DuvTeatern har olika funktionsvariationer. DuvTeatern har också stödsådespelare som inte har funktionsnedsättning. Stödsådespelarnas uppgift är att stöda skådespelarna till exempel om de inte kommer ihåg sina repliker.

Några exempel på DuvTeaterns produktioner är

- *I häxornas och vampyrernas stad*
- *Den brinnande vargen*
- *Drömmar och arbete*

År 2019 gjorde DuvTeatern en teaterproduktion som heter **I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika**.

DuvTeaterns mål är att skapa konst.

DuvTeaterns arbete är inte terapi eller dagverksamhet.

Teatern har pedagogisk verksamhet.

Pedagogisk verksamhet betyder att

skådespelarna får lära sig nya saker och utvecklas som skådespelare.

Kapitel 3: Begrepp

I nästa del av texten förklarar jag några begrepp.

Intellektuell funktionsvariation

Det finns många ord som betyder samma sak.

Några ord är gamla och innehåller föråldrade värderingar till exempel orden invalid och handikapp.

Funktionsvariation är ett nytt ord

som används av DuvTeatern och många andra.

Intellektuell funktionsvariation betyder att man kan behöva hjälp

till exempel i vardagliga aktiviteter, med att läsa eller med att räkna.

Funktionsvariation innefattar alla variationer av funktionsnedsättningar.

Därför har jag valt att

använda ordet funktionsvariation i mitt slutarbete.

Delaktighet

Alla människor ska ha möjlighet att bestämma

om saker som handlar om deras eget liv.

Alla har också rätt att påverka samhället

och ha sina egna intressen.

Det finns lagar som säger att alla har rätt till delaktighet.

Tillgänglighet

Alla kan inte göra saker på samma sätt.

Ibland behövs det hjälpmedel,

till exempel rullstol, glasögon eller teckenspråk.

Tillgänglighet är viktigt så att alla kan vara delaktiga i samhället.

Ledarskap

Ledarskap betyder att en ledare leder en grupp.

Det finns olika sätt att leda,
till exempel

- ledaren satsar på att nå sina mål
- ledaren satsar på att alla ska må bra

En bra ledare kan också satsa på
både målen och att arbetskamraterna ska må bra.

Kapitel 4: Tidigare forskning

Det är bara några personer som studerat
om teater och funktionsvariation i Norden.
En av dem är Lennart Sauer från Sverige.
En annan är Jens Ineland från Sverige
och en tredje är Per Solvang från Norge.
De har alla skrivit om teaterverksamhet
där skådespelarna har funktionsvariationer.

De här forskarna har kommit fram till att
många teatrar har börjat sin verksamhet som terapi och rehabilitering.
Det finns också teatrar som har som sina mål att producera konst.
I teatrar där skådespelarna har funktionsvariationer finns
ofta ett samband både social omsorg och konst.

Det är viktigt att kunskap om funktionsvariationer
sprids i samhället.
Teater är ett sätt att sprida den kunskapen.

Det finns forskare som har studerat om
hur funktionsvariationer syns i samhället.
Ett problem är att få forskare själv har intellektuell funktionsvariation.
Så de kanske inte kan veta hur det på riktigt är
att ha en intellektuell funktionsvariation.

Kapitel 5: Forskningsfrågor

Det finns tre frågor som jag vill få svar på.

- 1) Hur arbetar man på DuvTeatern?
- 2) Hur leder man DuvTeaterns skådespelare?
- 3) Hur kan man göra teater tillgängligt?

Orsaken till att jag gör den här studien är för att beskriva DuvTeaterns verksamhet så att andra kan ta exempel och göra likadant.

Kapitel 6: Metod och material

För mitt slutarbete har jag använt etnografiska forskningsmetoder. Det betyder att jag har blivit en del av gruppen som jag forskar om.

Jag har varit med på DuvTeaterns repetitioner och jobbat bakom scenen på föreställningar. Jag har skrivit dagbok om sådant som jag sett och hört.

Jag har intervjuat två personer från DuvTeatern. Intervjuerna har jag skrivit ner på datorn. Det viktiga i intervjuerna har jag markerat med olika färger.

Jag har sedan funderat kring mitt material och skrivit ner det som är viktigt. Jag har använt olika färger för att koppla ihop olika saker. Det att man sorterar sitt material så här kallas för kvalitativ innehållsanalys.

Kapitel 7: Etik

Jag har följt forskningsetiska regler för mitt slutarbete.
Det betyder att jag har tagit hand om att
ingen påverkas negativt av mitt slutarbete.

Jag har berättat för skådespelarna om mitt slutarbete på en repetition.
Informationen finns också i ett infobrev
som DuvTeaterns skådespelare fick.

Alla är anonyma,
vilket betyder att den som läser mitt slutarbete inte
vet exakt vilken person det handlar om.
Jag har inte samlat in namn eller diagnoser.

Kapitel 8: Resultat

Det som jag kommit fram till att är viktigt
för att göra teater tillgängligt är:

Tid

Att använda tillräckligt med tid
är ett sätt att göra teater tillgängligt.
I DuvTeatern planerar ledarna repetitionerna
så att det finns tillräckligt med tid för alla.
På en repetition hittar skådespelarna på och övar på sin teaterpjäs.
Före repetitioner börjar använder man tid,
så att alla kan göra sig färdiga i lugn och ro.

Tid går till exempel åt till att
göra sig färdig,
gå på toaletten,
packa sina saker,
eller vänta på taxina.

Under repetitionerna finns det tid
för alla att få berätta om sina idéer.

Grupparbete

I ett grupparbete arbetar man tillsammans.
DuvTeatern skriver manus i grupp.
Manus är texten till teaterns berättelse.
Alla får hitta på repliker och situationer.
Repliker är det som skådespelarnas roller säger.
På det sättet är skådespelarna med om att påverka pjäsen.
Det är viktigt att alla som är med i pjäsen vet och förstår
vad som händer i den och vad den handlar om.

Ledarna arbetar också i grupp.
De planerar repetitioner
före och efter att skådespelarna kommer på plats.

Samarbete

DuvTeatern samarbetar med många.
Att samarbeta betyder att man gör något tillsammans.
I pjäsen **I det stora landskapet – en sagolik familjekrönika** samarbetade
DuvTeatern med
Svenska Teatern, Resonaarigroup och Wegelius Kammarstråkar.

Det är många personer med i teaterproduktionerna.
Det är viktigt att alla vet vilka arbetssätt som används.
DuvTeaterns ledare ger därför information om
de arbetssätt som används på teatern.

Improvisation

DuvTeaterns manus skrivs med hjälp av improvisation.
Det betyder att skådespelarna själva hittar på sina repliker.
I DuvTeatern tror man att det är lättare att komma ihåg repliker
som man själv har hittat på.

Ibland kan skådespelarna improvisera på scenen i sina roller,
också efter att pjäsen är färdig.
Stödsådespelarna kan improvisera om det händer något oplanerat,
till exempel om någon inte kommer ihåg sina repliker.

Kommunikation

På DuvTeatern försöker man berätta saker så att alla kan förstå.

Man frågar om man inte förstår.

Ibland använder man stödtecken.

Ibland talar man högt och är vänd mot den man talar till.

Det är viktigt att alla lyssnar på varandra.

På repetitioner finns det möjlighet att berätta hur man tänker och känner.

Ibland kan det vara svårt att skilja på teater och verklighet.

Då är det bra att tala om skillnaden,

så att ingen blir ledsen på riktigt för sådant som händer ”på låtsats” i teaterpjäsen.

Andra arbetssätt

Andra tillgängliga arbetssätt som jag märkte på teatern är att

- alla kan vara med i den fysiska uppvärmningen
- alla kan vara med och värma upp rösten
- publiken får programblad med lättläst innehåll
- skådespelarna har en scenlista med bilder
- det finns assistenter som hjälper med till exempel toalettbesök och taxiskjuts

Kapitel 9: Diskussion

De viktigaste arbetssätten på DuvTeatern är tid, grupparbete, samarbete, improvisation och kommunikation. Alla de här faktorerna gör teater tillgängligt, så att skådespelarna har möjlighet att göra teater. Ledarna kan hjälpa till med att göra teater tillgängligt på olika sätt. Det viktigaste är att planera.

Med mina resultat kan jag säga att ledarnas arbete är viktigt för att göra teater tillgängligt. Då skådespelarna får göra teater på tillgängliga sätt, är skådespelarna delaktiga i teatern. Det här är viktigt eftersom alla ska ha rätt att vara delaktiga i sådant de är intresserade av att göra. Ett förslag till större delaktighet är att personer med funktionsnedsättningar skulle ha möjlighet till teaterutbildning.

Konst och pedagogisk verksamhet är viktiga delar av DuvTeaterns verksamhet. Skådespelarna får skapa konst och de får vara delaktiga och självständiga. Publiken får ta del av konsten och får information om funktionsvariationer.

Mitt slutarbete har betydelse i det sociala arbetet och i forskning om funktionsvariationer. Det är speciellt viktigt eftersom det finns väldigt lite nordisk forskning om funktionshinder och teater.

Kapitel 10: Källförteckning

Om du är intresserad av vad forskare har skrivit om funktionsvariation och teater, kan du läsa deras forskningar.

Forskningarna är inte skrivna i lättläst form.

Forskningarna är skrivna på engelska, finska eller svenska.

Här är en lista på några nordiska studier som jag läst för mitt slutarbete:

- Between art therapy and disability aesthetics: a sociological approach for understanding the intersection between art practice and disability discourse.
Skriven av Per Solvang.
Skriven år 2018.
- Delaktighet för personer med utvecklingsstörning i en forsknings- och omsorgskontext granskat ur ett medborgarperspektiv.
Skriven av Ann-Marie Lindqvist.
Skriven år 2008.
- Disability, culture and normative environments: The art and therapy discourse in theatre projects within the disability area.
Skriven av Jens Ineland.
Skriven år 2004.
- Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern.
Skriven av Lennart Sauer.
Skriven år 2004.
- Vammaisuuden tutkimus.
Skriven av Antti Teittinen.
Skriven år 2006.
- Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan.
Skriven av Simo Vehmas.
Skriven år 2005.